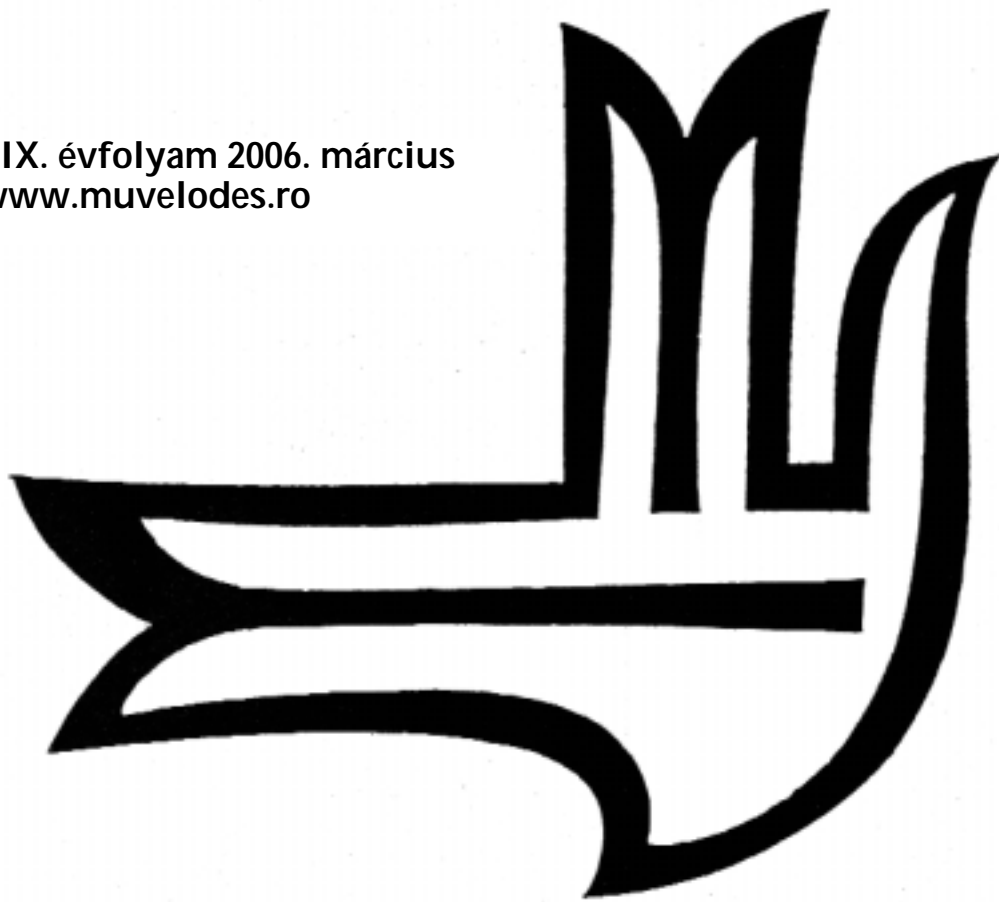

Művelődés|3

LIX. évfolyam 2006. március
www.muvelodes.ro

András János
emlékezete
Mátyás-napok
Kolozsváron
Sánta Csaba szobrai
Báró Wesselényi Kata
úrasztali adományairól
Drámaírói Nobel-díjak
A múzsák kôasztala

Művelődés

KÖZMŰVELŐDÉSI
FOLYÓIRAT

A szerkesztőség:
SZABÓ ZSOLT
(főszerkesztő)
GÁBOR DÉNES
MURAD BETTY
SÜTŐ FERENC

Postacím:
400015 Cluj-Napoca
P-0a Unirii nr. 11., ap.7
C.P. 201
tel./fax: 00-40-264/591267
honlap: www.muvelodes.ro
e-mail:

muvelodes@internet.ro
Bankszámlaszám:
Redacția Művelődés
Trezoreria Cluj
RO23TREZ2165009XXX007054

Lapszámunk támogatói:
a Művelődés- és Egyházügyi
Minisztérium, a Szülőföld
Alap, a Művelődés
Egyesület, valamint:

COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 1221-8693
Készült a kolozsvári ATID
nyomdában

Tartalom

H. Szabó Gyula – Szabó Zsolt: András János (1926–2006)	3
Forró Miklós: „Kolozsvár szülöttként, a kincses városhoz kötődöm leginkább”. Kötetlen beszélgetés életről, pályáról Kövesdy István rendezővel	4
Horváth Ágnes–Szokolczai Árpád: Mátyás-napok Kolozsváron, avagy mag a hó alatt	5
Vas Géza: Székelykői katasztrófa	8
Ábrám Zoltán: A Don-kanyari áldozatok emlékére	9
Galéria	
György Attila: Forma és tükör. Sánta Csaba szobrai	10
Sas Péter: Veress Elemér (1876–1959)	12
Vadrózsa	
Horváth Iringó: Báró Wesselényi Kata úrasztali adományairól	14
Enciklopédia	
Skultéty Csaba: Találkozásom Márai Sándorral	19
T. Veress Éva: Bodor Kálmán (1886–1960)	20
Czirják Árpád: Drámaírói Nobel-díjak. Relativitás és/vagy abszolútum	23
Adamovits Sándor: A műsák kőasztala	27
A Hargita Megyei Könyvtár pályázati felhívása	31
A marosvásárhelyi Örökmozgó Természetjáró Egyesület, a Népújság és az Aquaserv Kht. pályázati felhívása	31

Lapszámunkat Sánta Csaba szobraival illusztráltuk

ANDRÁS JÁNOS

(1926–2006)

Február 25-én egy bukaresti tömbház harmadik emeleti lakásában csendesen elhunyt – nyolcvanadik életévében András János, magyarvistai születésű nyugalmazott szerkesztő és műfordító. Évek óta visszavonultan élt, türelemmel viselve nehéz betegségét, hosszú ideje már a számára oly fontos vasárnapi istentiszteletekre sem jutott el a Calvineumba, de amíg ereje engedte, vagyis utolsó napjaiban is rendezgette szülőfalujáról és Kalotaszegről összegyűjtött helynév-, tájnyelvi történeti adattárát.

1977 őszétől lettem munka- és szobatársa, s tanulhattam tőle hosszú éveken át szakmai igényességet és alázatot. Nem sokkal azelőtt került (vissza) a Kriterion Könyvkiadóhoz, s vette (ismét) kézbe kedvelt területei – a történelem és a néprajz – tárgykörébe tartozó kéziratokat. Elmondhatom, hogy a Kriterionnak méltán hírnevet szerzett történelmi és néprajzi kiadványok sokat nyertek az ő szerkesztői közreműködésével. Gondolom, sok szerzőnek megbánhatta nem ritkán nyersen, szókimondóan közölt észrevételeivel, de talán még többen voltak, akik megértették, hogy számára csakis a kézirat érdeke létezett, kényesen vigyázott az adatok hitelességére, a gondolatmenet épségére, kevésbé a szerzők hiúságára.

Azt mondhatnám, hogy született szerkesztő volt, csak hogy a szerkesztő nem születik, hosszú évek tapasztalatával lesz azzá, hogy aztán életműve a mások életművébe rejtve épüljön, alakuljon erős függésben a körülményektől, a lehetőségektől. Írni ugyanis lehet az íróasztalfióknak, szerkeszteni nem.

Amilyen szívesen beszélt szűkebb körben, a szerkesztőségben az éppen munkában levő kéziratról, vagy egy-egy eseményről, éppen annyira ódzkodott a nyilvános szereplésektől. Több mint ötven évig volt bukaresti lakos, s mégis lélekben mindig Vistán volt, az otthoni dolgok foglalkoztatták. És persze egy életen keresztül gyűjtötte, cédulázta a Vistára, Kalotaszegre vonatkozó ada-

tokat. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy végakaratahoz híven Vistán helyezték örök nyugalomra, szülei mellé. Egy ízben elmondta kedves példázatát, miszerint a kalotaszegi Méra (Vista szomszédfaluja) határa olyan, hogy azt a legjobban a szomszédból lehet megvédeni. Sok Bukarestbe került magyarnak lehetett volna/lehetne ez a mottója.

A bukaresti létnek volt még egy fontos hozadéka, jól ismerte a román kultúrát, sokat és avatottan fordított a román prózairodalomból. Mindkét nyelvben kitűnően eligazodott, szépségeinek tudatában volt. Aki ma kezébe veszi Voiculescu- vagy Sadoveanu-tolmácsolásait, az fordításirodalmunk legjobb lapjait forgatja. Az élet különleges ajándékának tudta, hogy fordítói pályájának alkonyán az ő tolmácsolásában kaphatta kézhez a magyar olvasó Lucian Boia korszakalkotó munkáját: Történelem és mítosz a román köztudatban címmel.

Az élet másik nagy ajándéka számára az volt, hogy nyugdíjba vonulása után – a kilencvenes években – hosszú évekig dolgozott Budapesten György György akadémikus mellett Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza soron levő kötetein. Megtanulta kezelni a számítógépet és reggeltől estig írta gépbe a régi régi oklevelek szövegét, korrektrázott. S tette mindezt boldogan, alázattal, hogy lám segítségére lehet a történettudósnak.

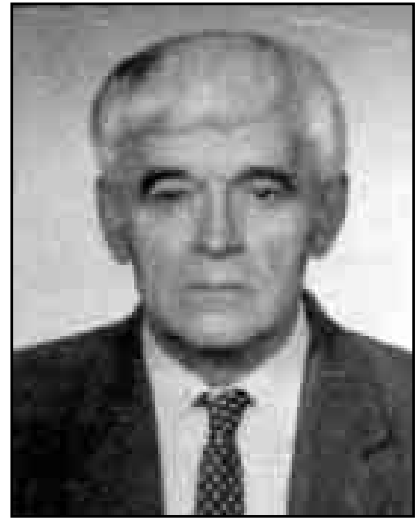
Megnyugszik immár egy ember, ki szüleitől és mindig tisztelettel emlegetett Kolozsvári Református Kollégiumától tanult erkölcsi-emberi értékeinek egyetlen pillanatig sem fordított hátát.

Mi csak remélhetjük, hogy az utána jövő szerkesztők között is lesz majd hozzá hasonló, szilárd hitű, közösségét a maga elvei szerint szilárdan óvó és építő személyiség.

H. SZABÓ GYULA

*

Az ötvenes években a Művelődési Útmutató, majd a Művelődés szerkesztője, később öt éven át főszerkesztője, és tette a vilá-

András János

gos, elkötelezett vonalvezetésű fórummá, a hatodik évtizedét taposó folyóirat legjobb korszaka az 1969-es kinevezése és 1974-es leváltása közötti szűk fél évtized. Kihhasználva az átmeneti kedvező engedékenyebb politikai széljárást, az önművelés címe alatt a romániai magyarság fontos helytörténeti, néprajzi, történelmi és művelődéstörténeti műhelyévé tette. Akkor jószerével egyetelen magyarságtudományi fórumunk volt, és a mércét magasra helyezte. Ha jól számoltam, három (azaz három) írása jelent meg, igaz mindegyik fontos dokumetuma szerkesztői elveinek, elkötelezettségének. De főszerkesztői rátermettségének beszédes bizonyítéka az öt évfolyam, illetve az azután is érvényesített szemponatok, tapasztalatok.

Az olvasók és a neves és éppen a Művelődés hasábjain induló s a mai néprajzos és történész derékhadhoz tartozó munkatársak ragaszkodása a laphoz olyan kapcsolati tőkét jelent ma is, amiről nem mondunk le, de nem is akarunk lemondani. A megváltozott körülmények között immár megszaporodtak a közlési lehetőségek. De az, hogy van aki ezekkel élni tud, nem kis mértékben éppen a Művelődésnek és a Kriterion Könyvkiadó legjobb korszakában nagy számban megjelenő néprajzi és történelmi könyveinek köszönhető. És ebben András János szerkesztői, főszerkesztői tevékenységének fontossága, szerzőnevelő szerepe elvitathatatlan.

SZABÓ ZSOLT

„Kolozsvár szülötteként, a kincses városhoz kötődöm leginkább”

Kötetlen beszélgetés életről, pályáról Kövesdy István rendezővel

Legutóbb a Hargita alatti városban, a Csíki Játékszínnél dolgozott vendégrendezőként. Ezt az alkalmat használtam ki, hogy pályájáról faggassam.

– *Kezdjük beszélgetésünket egy szokványos kérdéssel: hogyan, mikor került a pályára?*

– Nehezen. És nagyon későre. Még iskolás koromban foglalkoztatott a pálya, úgyis fogalmazhatnánk, amolyan dédelgetett álom volt számomra, de csak nagyon hosszú kitérő után jutottam célhoz. Kolozsváron születtem, ott végeztem el a középiskolát. Nem sikerült a pályára kerülnöm, hiszen 1974-ben érettségiztem és abban az évben Romániában sehol sem indult rendezői szak. Magyarországra pedig nem engedtek ki. 1976-ban felvételiztem a bukaresti Színművészeti Főiskola rendezői szakára, de nem ju-

Parti Nagy Lajos: Ibusár

forrás: theateronline.hu

tottam be. Ezt követően hosszú ideig a lemondtam tervemről. Úgy alakult az életem, hogy sokáig csupán amatőrként foglalkozhattam egykori vágyammal. 1990-ben, amikor újra indult Marosvásárhelyen (több mint harminc év után) a rendezőképzés, jelentkeztem és bejutottam. 1995-ben végeztem.

– *Tanárok, évfolyamtársak?*

– Tompa Gábor volt az osztályvezető tanárunk és Parászka Miklós is tanított. Az évfolyamtársak: Bocsárdi László, Barabás Olga és Ruzs Mónika. Összesen négyen voltunk.

– *Mikor történt a mély vízbe ugrás, az első rendezése?*

– Erre már főiskolásként sor került. A szatmárnémeti Északi Színháznál, Spiró György: Csirkefej című darabját rendeztem.

– *Hol és milyen előadásokat rendezett?*

– Majdnem minden erdélyi társulatnál megfordultam, sok olyan előadást sikerült színre vinnem, amelyekre ma is szeretettel emlékszem vissza. Hadd említsünk ezek közül csupán néhányat. Shakespeare: Tévedések vígjátéka (Kolozsvár); Bulgakov: Kutyaszív (Szatmárnémeti); Feydeau: Bolha a fülben (Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy); Spiró György: Kvartett (Kolozsvár); Parti Nagy Lajos: Ibusár (Kolozsvár és Temesvár); Carlo Gozzi: Szarvaskirály (Sepsiszentgyörgy); Shaffer: Amadeus (Szatmárnémeti); Molière: Nők iskolája (Sepsiszentgyörgy); Gyurkó László: A búsképű (Sepsiszentgyörgy).

– *És melyik volt a legemlékezetesebb?*

– Molière: Nők iskolája.

– *Melyik társulattal szeretett leginkább dolgozni?*

– Leghosszabb ideig a kolozsvári társulat rendezőjeként dolgoztam (1995–2000), ahol egy nagyon erős, igényes és színvonalas társulatot találtam. Innen Sepsiszentgyörgyre szerződtem, ahol egy fiatalabb, de talán dinamikusabb társulattal dolgozhattam. Vannak olyan színészek, akikre szintén sok szeretettel gondolok, akikkel Szatmárnémetiben, Temesváron találkoztam: Czintos József, Rappert Gábor, Sebestyén Aba, Balázs Attila. Találkoztam rendkívül markáns egyéniségekkel is, ezt kivételes szerencsének tartom: Senkálzky Endre vagy Ács Alajos és Nagy Dezső (két utóbbi sajnos már nincs közöttünk). Van kedvenc színészem is, akivel sokat és igazán nagyon jól dolgoztunk együtt: Pálffy Tibor.

– *És milyen volt a találkozás a Csíki Játékszín társulataival?*

– Ha a színházról kell beszélni, jó benyomással fogok visszagondolni; a társulatról beszélve, egy fiatal, erősödő csapattal találkoztam. Az a meg-

Gyurkó László: A búsképű

Molière: Nők iskolája

forrás: hamlet.ro

győződése, ha az önértékelés és az önbizalom arra sarkalja őket, hogy egyre igényesebbek legyenek önmagukkal és a színpaddal szemben, akkor egy igazán ütőképes társulattá válhatnak, felnöve olyan társulatok mellé, mint a kolozsvári és sepsiszentgyörgyi.

– *Szóljunk a tervekről is.*

– Legközelebb szintén Hargita megyében, a gyergyószentmiklósi társulatnál fogok rendezni. Ugymond premiernek számító dolog, hogy a marosvásárhelyi főiskolán fogok tanítani. Mivel társulat nélküli, szabadúszó rendező vagyok, és mert kolozsváriként a kincses városhoz kötődöm a leginkább, egy régi tervet szeretnék megvalósítani Liviu Matei barátommal (aki egyébként a csíkszeredai előadás koreográfusa), nevezetesen egy olyan kulturális egyesületet szeretnék alapítani, amelynek keretében más-ként tudok a színházhoz viszonyulni.

– *Köszönöm a beszélgetést és sok sikert kívánok a terveik megvalósításához.*

FORRÓ MIKLÓS

Molière: Nők iskolája

Mátyás-napok Kolozsváron, avagy mag hó alatt

Istenem, add, hogy játszótér – legyen.
A tetszhalott lélegzetet vegyen.
Szabad ég alatt szabad időnk legyen.
Ne zárkózzunk be sorsunkba egészen.
Add, hogy a város sírjából felkelne!
Tereinken a színész sátrát verne!
Ne múljék el tőlünk az öröm perce!
Legyen Kolozsvár, ami volt Velence...

Egyed Emese

Firenzéből indultunk Kolozsvárra február 17-én. Repülőgépünk Bolognából szállt fel, észak-olasz és dél-szláv földek fölött repültünk. Ahogy a havasok első láncához értünk, megváltozott a táj: vastag hótakaró fedte nemcsak a bérceket, de a szántóföldeket is. Ez a számunkra szokatlan látvány sokáig kísért, a város is még napokig tele volt hóval, jéggel, a Refor-

mátus Teológia udvara közepén, a vízfolyó körül reggelenként vastag jégréteg képződött. De marosvásárhelyi utunk során még a befagyott Marost is láttuk, meg a halastavakat – ritka látvány volt ez számunkra. Aztán fokozottan győzött a tavasz, visszautunk napjára már csak mutatóba lehetett havat, jeget találni. Szerencsés időpontban érkezünk.

Nem először voltunk Kolozsváron. Utoljára 1991 nyarán voltunk itt, közös könyvünk angol változatát éppen befejezve új kutatási témát kerestünk, interjúkat készítettünk. Ez az ötlet a legkülönbözőbb okok miatt sehova sem jutott, egész más témákba kezdünk külön-külön; és az így elindított munkák legfontosabbjait külön írt könyvek formájában, a sors által olyan gyakran produkált különös egybeesésként, mindketten alig egy-két héttel az elindulásunk előtt jejeztük be.

A Mátyás-napokra jöttünk Kolozsvárra, az általunk alapított Marsilio Ficino Neoreneszansz Társaság képviselőjében, aminek célja nem több és nem kevesebb, mint a reneszansz szellemiség felújítása. Az Amaryllis Társaság hívott meg. Utunk tapogatózó volt, a tapasztalás-élmény és a próbálkozás-próbátétel együttes értelmében, és (befejezve a jelentéshalmazt a latin eredetű experience szó körül) sok élményben is részünk volt, túlnyomórészt rendkívüli, mégpedig rendkívül kellemes. Amire leginkább számítottunk, és amiért tulajdonképpen jöttünk, azt nem találtuk, mert idén a Mátyás-napokon nem volt reneszansz tánc. De találtunk sok mindent, amit csak alig-alig reméltünk vagy amire egyáltalán nem is számítottunk.

Idegének persze minden új, és a turisták „felfedezéseit” csak gúnyos fintor vagy megértő mosoly szokta kísérni. De mi azért mégsem pusztán turisták voltunk, és az új szem egyben ígérettel is terhes, egy egybeesési pont ígéretével, ahol két út vagy utazó találkozásánál szikra pattanhat ki, ami együtt is, külön-külön is tovább vezethet, mint azt korábban sejtteni lehetett.

„Mehalt a cselszövő”

Reneszansz tánc helyett láttunk magyar operát, a Hunyadi Lászlót. Nem minden ódzkodás nélkül mentünk az előadásra, hiszen kedvenc operaszerzőnk Puccini, az ő magával ragadó olasz életvidámságával (Verdi nemzeti romanticizmusa is egy kissé réginek tűnik). Az előadás nagyon kellemes csalódást okozott esztétikailag is, de főleg a felkeltett gondolatok révén.

A cselszövő valóban meghalt, legalábbis az első cselszövő, de ezért akkor sem volt, most sincs nagy ok öröme, hiába lelkesült a kórus. A cselszövő (a háttérben sunyin manipuláló, állandóan zavart keltő udvari intrikus vagy a primitív népeknél gyakran megénekelte „trickster” vagy éppen a Kerényi Károly által is elemzett „csintalan isten”, mint a görög Hermész vagy a skandináv Loki, vagy ismét a shakespeare-i figura, amely a pusztán huncut Pucktól a po-jája Falstaffon keresztül a diabolikus Jágóig vagy III. Richárdig húzódik) valóban az emberi történelem talán legnehezebb problémáját veti fel. Ha ez az alak megjelenik, nagy gondot okoz semlegesítése – az vi-

szont biztos, hogy ami a darabban történik, az a legrosszabb válasz. De Erkel nem pusztán kritizál – sőt, szerencsére, azt egyáltalán nem teszi: szellemét még nem fertőzte meg a „kritikai gondolkodás” – hanem szinte nietzschei módon, azt mutatja fel, hogyan tud egy nemzet legnagyobb értéke annak sírásójává válni.

Hunyadi László maga a színtiszta egyenesesség. Nem képes mást mondani, ami a jó és mást tenni, mint amit kimondott. Ezt az őszinteséget csak csodálat illeti, az élet minden helyzetében, lehetne mondani, és ez így is van, kivéve, ha szembe kerülünk a cselszövővel, vagyis az élet – a szép, a jó és az igaz – esküdt ellenségével. A cselszövő lényé és lényege ugyanis éppen az, hogy mindent felfordít, visszajára alakít – és senkivel sincs könnyebb dolga, mint az egyenes, becsületes emberrel, akit könnyedén ujjá köré teker és úgy irányít, ahogy neki tetszik; és még halálával is csak legsötétebb terveit váltja valóra.

Hunyadi László azonban ezt nem tudja; nincs tudása sem a cselszövő lényéről, sem a végzet játéka-ról, sem az alkalom vagy a körülmény lehetséges fontosságáról. Ez így is jó és szép, és csak így lehet élni – de a cselszövő nem az élethez tartozik, hanem a nemléthez, és el is juttat oda mindenkit, aki nem figyel a vele való bánásban. Az élet igazi hőse nem engedheti meg, hogy ostoba legyen; túl kell lépnie még az „élet féltett gyermeke” státusán is. Ez még csak a bibliai tanításnak sem mond ellent, hiszen nem Krisztus maga mondta-e tanítványait útnak bocsátván, „mint juhokat a farkasok közé”, hogy „legyetek okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok” (Mt 10: 16).

Hunyadi László azonban csak arra volt képes nagy magyar egyenesességével, hogy a cselszövőt szembesítse hazugságával. Ez nagyon szép és egyenes gondolat, és működik is minden valódi emberrel szemben, aki csak egy kicsit letérült az igaz útról, és akit oda vissza lehet fordítani. De teljesen hibás tett, mi több, rosszabb, mint egy bűn a cselszövővel szemben. Hiszen akinek szakmája a felforgatás, az nem fordítható meg, nem konvertálható – nem menthető meg. Hunyadi csupán elárulja magát e tetteivel – és kétszeresen is: hogy tud valamit (a cselszövő ármányairól); de azt is, hogy nem tudja, mit kellene igazán tennie.

A következő lépésben e hibáját tetézi azzal, hogy a cselszövőt megöli – egyre megy, hogy ezt nem ő, de szolgálai teszik. A cselszövőt megölni ugyanis megint csak rosszabb, mint egy bűn. Ezt különleges éleslátással fejti ki a 20. század egyik legnagyobb regényében, A gyűrűk urában, J. R. R. Tolkien. Frodó sajnálkozik, hogy Bilbó nem ölte meg Gollamot, de Gandalf helyreigazítja: bár Gollamot tényleg nem lehet jóvá fordítani és megmenteni, a könyörületnek ez az aktusa még döntő lehet – és mint tudjuk, lesz is.

A cselszövő léte nagy kérdéseket feszeget: hiszen a cselszövő arra készíti az egyenes embert, hogy álcát vegyen fel, játsszon, alakoskodjon, vagyis színészkedjen, hiszen másképp a cselszövő egyszerűen átveszi az uralmat; de azt is el kell kerülni mindenáron, hogy ily módon a cselszövő szelleme legyen uralkodó eltűnése után is. E kérdések már nem tartoznak a darabhoz, hiszen Hunyadi László már az első lépésnél elbotlik.

Az előadásnak ezzel vége is, de az igazán nagy kérdés csak ezután vetődik fel. Hiszen e történetnek

a következményei nem csupán tragikusak. Lászlónak meg kellett halnia ahhoz, hogy Mátyás király lehessen – ez nem spekuláció, hanem tény.

Véletlen egybeesések csodás játéka

Az idősebb és fiatalabb testvér szerepeinek ilyen felcserélése ritka, de ezen esetben rendkívüli fontosságú – elég Ézsau és Jákob, vagy József ószövetségi és Thomas Mann-i történetére gondolni. Ahogy Rákhel csele, a tunya, semmirekellő Ézsau elsőségtől való megfosztása hatásában világtörténelmi jelentőségű lett, úgy Mátyás előre kerülése is kozmikus hatású volt, főleg ígéretében. Ha ez nem vált valóra, ennek fő oka nem is viszonylag korai halálában rejlett, hanem abban, hogy házassága Aragóniai Beatrixszel terméketlen maradt. Ez azonnal egy különös egybeesést idéz fel: alig félszáz év múlva terméketlen lesz egy másik királyi házasság is, egy újabb aragóniai hercegnővel, Katalinnal, Beatrix távoli rokonával. A sértett fél, VIII. Henrik, más körülmények között, erre másféleképpen fog reagálni, ismét csak beláthatatlan fontosságú következményekkel. Mi lett volna, ha a Hunyadi-nemzetség tölt be a Tudor-nemzetséghez vagy a Karoling-nemzetséghez hasonló szerepet Európában? A 8. századi frank vagy a 16. századi angol királyságnál Mátyás Budája földrajzilag és civilizációs szintben is központibb szinten állt; csak hogy Mátyás óvatos válási puhatolózásoknál soha nem tett többet.

A Mátyás hordozta civilizatorikus lehetőségek azonban nem váltak valóra, sem Európa, sem főleg Magyarország számára. Így – ahogy azt Ludányi Horváth Attila magyar konzulnak az operát bevezetni szánt szavai kiemelték – Mátyás létének szimbolikus jelentőségét leginkább a halála mutatta ki. A napjaink pozitívista és kritikai felfogása nyilván csak nevet azon, hogy Mátyás halála pillanatában két oroszlánja meghalt, és az ország déli részein árvizek támadtak, jelképezve az „oroszlán-vízöntő” tengelyt; csak úgy, mint az 500 évenként a semmiből támadó fönixmadárra való utaláson. De éppen az egybeesések makacs tények, amiket magyarázni lehet különféleképpen, de létüket tagadni nem. És Mátyás életének kulcspontjai egy egészen rendkívüli egybeesés-sorozatot világítanak meg.

A világ egyik legkülönösebb halálozás-egybeesése kétségkívül Raffaello halála volt 1520. április 6-án, éppen 30 évvel Mátyás 1490. április 6-i halála után. Ahogy Mátyással meghalt a megújulás reménye, úgy Raffaello halálával véget ért az egész reneszánsz. Emellett Raffaello éppen születésnapján halt meg, sőt, pontosan a nap azonos órájában – húsvét pénteken este hatkor, vagyis abban a pillanatban, amikor Krisztus a kereszten kilehelte a lelkét. (Mind ez nem tréfa, a művészettörténészek többsége ezt ma is elismeri, csak azt vitatják, hogy mivel 1483-ban és 1520-ban húsvét nem ugyanazon napra esett, így a kalendáriumi nap és a húsvéti nap nem lehetett azonos.) De az „oroszlán-vízöntő” tengely felbukkan a másik nagy reneszánsz festő, Leonardo da Vinci életében is, hiszen Leonardo egész munkásságára, élet-, világ- és természetszemléletére döntő hatást gyakorolt a nagy, 1466. január 12-i firenzei árvíz, amikor hirtelen téli olvadás miatt az Arno egyszerre csak az éjszaka közepén, egyetlen csepp eső nélkül áradni kezdett. Leonardo (az „oroszlánszívú”) ekkor már fogékonyra vált a rendkívüli természeti eseményekre, hiszen 1456. augusztus 24-én (vagyis alig egy hó-

Raffaello: Athéni iskola

nappal a nándorfehérvári ostrom július 22-i vége után) éppen Vinci közelében tetőzött a század egyik legnagyobb vihara, lenyűgözve az akkor alig négy és fél éves fiúcskát. Ilyen nagy árvíz egyébként csak pontosan 500 év múlva támad majd Firenzében, 1966-ban, mégpedig éppen november 4-én, ami magyar szemmel nézve megint csak egy rendkívüli kerek évfordulót ad ki.

Leonardo születésének és halálának éve még további, sajátosan magyar vonatkozásokat hordoz. Lehet azon vitatkozni, hogy vajon Csontváry Kosztká Tivadar (1853–1919) és Mednyánszki László (1852–1919) voltak-e a valaha élt legnagyobb magyar festők – ahogy mi gondoljuk. Azon viszont nem, hogy mindkettőn majdnem pontosan 400 évvel Leonardo után születtek, és haltak is meg.

Mátyás, a Reneszánsz és a 19–20. század magyar valóságának furcsa kronologikus egybeesései ezzel még korántsem érnek véget. Egy utolsó példaként a 15., 20. és 13. századok 53-tól 58-ig terjedő időszakainak hasonlóságaira utalunk, különös fontossággal az 56-os, 57-es és 58-as évekre. A 20. század eseménysorozata, Sztálin halálától Nagy Imre kivégzéséig túl ismert ahhoz, hogy itt felelevenítsük. A 15. században 1453-tól 1458-ig uralkodott III. Callixtus, az első Borgia pápa, erre esett Bizánc török elfoglalása (1453) és a nándorfehérvári csata (1456), Hunyadi János halála (1456), László kivégzése (1457) és Mátyás megkoronázása (1458). A 13. században viszont az európai gondolkodásnak a reneszánszhoz vezető megújulásának az alapjait fektetik ekkor le: 1253-ban nevezi ki a pápa a párizsi egyetemre teológus professzorként az új kolduló szerzetesrendek két képviselőjét, a domonkos Aquinói Tamást és a ferences Bonaventurát, akiket egyhangúlag mint az egész középkori teológia és filozófia legfontosabb alakjait tartanak számon. A párizsi egyetem azonban három évig ellenállt e „rangon aluli” kinevezéseknek, így aztán a két professzor beiktatására csak 1256. október 23-án került sor. Bonaventura ekkor írta és 1257-ben hozta nyilvánosságra legfontosabb írását, az Aquinói Tamással skolaszticizmusa és averroizmusa miatt már címében is polemizáló Breviloquiot, vagyis rövid értekezést. Azonban már 1257. február 1-jén megválasztják ferences rendfőnökké, hogy hozza rendbe az szélsőségesek által fenyegetett rendet, amit sikerrel meg is tett. Ezután azonban már csak kevés ideje maradt teológia tevékenységre – döntő fontosságú azonban, Arnolfo, Cimabue és Dante, és rajtuk át az egész

reneszánsz számára, 1259-es, misztikus élményen alapuló műve, a Lélek útja Istenhez.

A filozófia és a spiritualitás mint életmód és nem mint dogma, ezt mondják az elmúlt század legfontosabb gondolkodói Keleten és Nyugaton egyaránt: Pierre Hadot, Michel Foucault és Eric Voegelin avagy Jan Patočka, Hamvas Béla és Constantin Noica.

Ez talán még fohászainkat is valóra váltja.

HORVÁTH ÁGNES
SZAKOLCZAI ÁRPÁD

A Marsilio Ficino Társaság Neoreneszánsz Intézete 2003-ban jött létre Firenzében, hogy felélessze a reneszánsz szellemiségét, annak szülőhelyén. Jelenlegi elnöke, Horváth Ágnes, alelnöke Andrea Ortuno, titkára Daniel Gati, tudományos titkára Peter Gati, művészeti titkára Julia Sala. Az ünnepi megnyitót

(2004. február 1.) után a következő témákban tartottunk előadást:

1. A reneszánsz és a globalizálódás,
2. A tisztaság és az adakozás három grácia motívumának az asszociációja a reneszánszban azok el-
lentétével L. B. Alberti munkájában a Momusról,
3. A mágia és a modernitás racionalitása,
4. Platon és Michel Foucault a gondozd önmagad témájáról,
5. A grácia és a királyi meddség – Corvin Mátyás és VIII. Henrik terméketlen házasságai.

2005/6 folyamán az Intézet a következő témákat szervezte: az Adomány/ a Grácia/ a Karizma/ a Bukás/ az Elmeredés/ a Hiba/ és a Megfordulás. Minden alkalommal filmet vetítünk a témáról, majd a rákövetkező héten megtartjuk az előadást.

Marsilio Ficino reneszánsz filozófus (Figline Valdarno 1433 – Careggi 1499). A platonikus filozófia elterjesztője Európában a 15. században. Firenzében működött, ahol Cosimo de Medici megbízta Plátón összes műveinek fordításával. Munkái közül a legfontosabbak: Theologia Platonica (1469–74), La Vita (1489) és a Le Epistole 12 könyvben.

Székelykői katasztrófa

Minden bizonnyal nagyon sok embernek mélyen az emlékezetébe vésődött a 2005-ös esztendő, a világviszonylatban is helyenként felmérhetetlen károkat okozó szélsőséges időjárási frontok átvonulásainak következményeivel.

Július 9-én Torockón természeti katasztrófának is mondható folyamat ment végbe. Augusztus közepén egy kisebb csoporttal torockói szálláshelyünkről csillagtúrázva, a Székelykőre is felmentünk. Elképedve tapasztaltam, hogy a köfolyáson lévő egykor jól járható út katasztrófális állapotú, szinte járhatatlanná vált. Valahonnan egy nagy tömegű víz, olyan pusztító erővel zúdult alá, hogy helyenként több mint kétméteres árkot hagyott maga után. Csak azok a nagy szikladarabok nem mozdultak helyükről, amelyek mélyen be voltak ágyazódva, de fölöttük vízesésként zúdulhattott alá a víz, az apró köveket messzire lesodorva. Ez a jelenség annyira megfogott, hogy szeptember elején Etédi Jóska barátom társágában visszamentem Torockóra fényképfelvételeket készíteni, valamint a szemtanúktól adatokat gyűjteni.

Szemtanúk mondták, hogy látni vélték, amint a villám belecsapott valahová a székelykői feljáró szikla falába, ahonnan (véltetőleg a benn lévő méretű „tenger-

szemből” – föld alatti karszttóból) nagy mennyiségű víz tört hirtelen elő mindent pusztító energiával. Ezt a jelenséget sajnos csak egy vendég turista fényképezte, vagy talán videózta, de az erről készült felvételt a torockói szállásadójának még nem küldte el.

Az alázúduló vízesés morajló hangja elhallatszott a település legmesszebb lévő házáig is. A lehulló jégeső vastag jégréteggel borított be mindent, ami útjában volt. A sziklaközből alázúduló víz annyira veszélyeztette az útjában lévő

kerteket és házakat, hogy sok torockói kivonult a hegy alá, egy vízelvezető árkot ásni.

Barátommal tapasztaltuk a nagy erejű víz rombolását. A szinte járhatatlan az út helyenként komoly problémát okoz. Nagy figyelemmel nézegettük, hogy hová csaphatott be a villám. Sehol nem találtunk erre utaló jeleket, de az egykori szerény kis forrásnál – amelyet gyakran nagyon sokan elkerültek, mert nem tudták, hogy itt fenn a magasban is van víz –, egy nagy átmérőjű mély süppedés van földcsuszamlással. A forrás nem tűnt el, hanem a süppedés által keletkezett gödör oldalában bővebb vízhozammal, kissé nehezebben elérhető helyen van. Mivel ettől a helytől fennebb

semmi rendellenesség nem látszik, nem tételezhető fel, hogy esetleg a külszíni katlanban összegyűlt nagy mennyiségű víz okozta volna a nagy pusztítást. Mitől lett akkor a nagy gödör? Valószínű, hogy itt tört ki a föld alatti víz a külső katlanban összegyűlt vízmennyiség nyomására, vagy tényleg ide csapott be a villám, és ekkor indult meg az áradat. Miután meg kifolyt a víz, beomlott a nyílás, és ez eredményezi a nagy átmérőjű gödröt.

Ez a ritka jelenség valószínű, hogy talány marad mindaddig, amíg a szakemberek ezt meg nem fejtik. Az tény, hogy ilyen katasztrofális időjárásra a torockóiak emlékezete óta nem volt példa.

Ami viszont a sziklában levő

úgynevezett „tengerszemeket“ illeti, minden bizonnyal a karsztos barlangi üregekben összegyűlt nagy mennyiségű víz, aminek hatalmas nyomására a közlekedő edények elve alapján nagyon sok forrás van Torockón, úton-útfélen víz buggyan ki a földből.

Ez az eset Torockó turisztikai vonzerején nem fog változtatni. Az is tény, hogy a Székelykő megmászása sokkal nehezebb, mint eddig. Télen veszélyes is lehet, amíg ki nem alakul egy kitaposott út. Mindezek ellenére az arra járóknak merem ajánlani a Székelykő (1128 m) megmászását, mert a nagyszerű látványon mit sem változtatott e rendhagyó jelenség.

VAS GÉZA

A Don-kanyari áldozatok emlékére

A letűnt rendszer évtizedei nálunk sem tették lehetővé a Don-kanyarban elpusztult áldozatokra való megemlékezést. Aztán bekövetkeztek az 1989-es változások, és lassacskán beszélni lehetett arról, amiről azelőtt még sutogni sem volt tanácsos. Ennek a történelmi mulasztásnak a pótlására négy éve, 2002 februárjában a történelmi egyházak és egyes civil szervezetek képviselőiből Marosvásárhelyen emlékbizottságot hoztunk létre.

A Don-kanyari Áldozatokért Emlékbizottság mindjárt a megalakulást követően fiatal szakemberek bevonásával kutatómunkát indítványozott a nagyrészt megsemmisített 2. hadsereg erdélyi, elsősorban Maros megyei vonatkozásainak jobb megismerése érdekében. Ennek eredményeképpen egy éven belül sikerült összeállítani egy 577 személyből álló listát mindazokról, akik Maros megyéből kerültek ki a Don-kanyarba, és ott meghaltak, eltűntek vagy megsebesültek.

Az emlékbizottság már az első megbeszélés során kezdeményezte az emlékműállítást. Hiszen ennyivel tartozunk a marosvásárhelyi, Maros megyei, erdélyi magyar, zsidó, román és egyéb nemzetiségű áldozatok emlékének!

Féleznél is több Maros megyei áldozat, honvédek és munkaszolgálatosok egyaránt! Sőt, még ennél is jóval több, mert bizony mondhatjuk: a túlélők és az otthon maradtok is áldozatok. 1943 januárjában-februárjában az elviselhetetlen oroszországi télben a Don kanyarulataiban, a folyam mentén védőállásaikban levő, az értelmetlen parancsra kitartó, majd a visszavonuló német csapatok védőpajzsát alkotó magyar és nem magyar honvédek és munkaszolgálatosok, a 2. hadsereg erdélyi tagjai egy egész nemzetet együtt áldozatokká váltak.

A tragikus esemény hatvanadik évfordulója alkalmából egyhetes rendezvénysorozatot tartottunk Marosvásárhelyen, amely során tárgyi kiállításra, történelmi-kulturális jellegű megemlékezésre, temp-

lomi megemlékezésekre, valamint 2003. január 12-én a Bocskai Vince szobrászművész által elképzelt emlékmű alapkövetételére került sor.

Kitartó munka következett, miközben a 61. és a 62. évfordulókon is megemlékezéseket tartottunk, amíg sikerült megteremteni a kivitelezés tárgyi feltételeit. Köszönöm mindazok segítségét, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a három évvel ezelőtti álom mára valósággá váljék, és ma, a magyar Hősök Napján Marosvásárhelyen sor kerülhet a Don-kanyari emlékmű felavatására.

Köszönöm az emlékmű megalkotásához, kivitelezéséhez és felavatásához hozzájárulók áldozatkész munkáját. Így sikerül közösen pótolnunk régi nemzeti tartozásunkat: a doni csatákban és visszavonulásban elpusztult, eltűnt, elesett honvédekről és családtagjaik fájdalomról való megemlékezést.

A marosvásárhelyi doni emlékmű felállításával egy három éven át tartó folyamat ér véget. Eddigi tevékenységünk kiteljesedése a mai emlékműavatás, aminek eredményeképpen most már létezik egy olyan hely városunkban, ahol minden év január 12-én, május utolsó vasárnapján és halottak napján elhelyezhetjük a kegyelet virágait. És immár nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk, hogy helyrehoztuk az elmúlt évtizedek kényszerű mulasztását, a doni áldozatok és családtagjaik szenvedéseinek agyonhallgatását, és távlatokat nyitottunk a nyilvános megemlékezéseknek is.

De még egy fontos feladat előtt állunk, amelyhez további támogatásukra számítunk. Elérkezett az idő arra, hogy egy hozzátartozókból, lelkesekből, történészekből, újságírókból álló erdélyi küldöttség utazzon ki a tragédia helyszínére, a Don-kanyarba, hogy az egykori csaták helyszínén helyezhesse el a megemlékezés virágait. A poklok poklát, a Don-kanyart megjárt erdélyi áldozatok emlékére. Béke poraikra!

ÁBRÁM ZOLTÁN

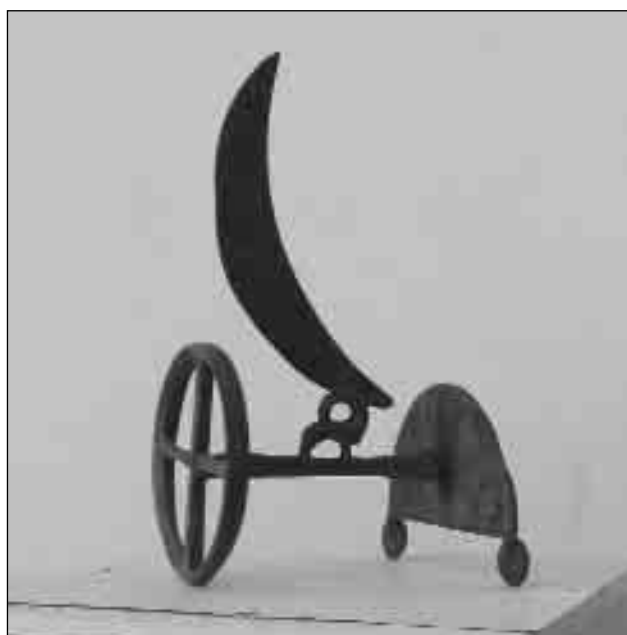
Forma és tükör

Vannak formák, amelyek nem múlnak el az időben. Egy töről fakadnak és egy térben élnek az emberi létezéssel. Jöhet – és jön is! – a történelemben aranyeső vagy vérzivatar, ezek a formák megtalálják önmaguk helyét és értelmét, és megtalálják az alkotót is, akire rábízatik a teremtés munkája.

Hát ezért is jó dolog alkotóművésznek lenni –

mert magányos munka ugyan a teremtés, de abban a valóságban, ahol a művek születnek, sosem marad magára az ember. Sánta Csaba társaságában, a szobrait övező személyes térben éppen úgy jelen van a villanovai mester kezének simítása, mint az arezzói etruszk szobrász derűje, vagy éppenséggel a Volga mellől elcsángált bolgár aranyműves hagyatéka.

Ettől van az, hogy Sánta Csaba munkái aztán nemcsak jók nekünk, de sajátosak is, mégpedig a szó birtoklási értelmében: saját alkotásainknak érezzük őket. Ha e szobroknak hangja lenne, nyelve és fonetikája, nyitott, zengő hangzókkal, és sajátos, csupán a mi fülünknek édes és otthonos hanglajtással szólalnának meg. Azon a belső nyelven, amelyen Csontváry, vagy Szerb Antal szól hozzánk, de ugyanúgy ért

belőle a gyimesi csángó és a mátyásföldi magyar is.

És megérti, ha meg akarja érteni, a maláj ember, a navahó és a kirkiz is, megérthetik New Yorkban és Amszterdamban, Bukarestben és Csíkszeredában is: hiszen az örökön élő formák nyelvében egyértelmű, hogy egyetlenes csak az lehet, ami olyannyira sajátos, hogy mindenki viszonyulni tud hozzá.

A kehelyszoknyás, életfákat virágzó, túlélés mámorára szólító asszonyokat éppúgy ismerte a hajdani krétai művész, mint Kós Károly, és Alberto Giacometti mint Sánta Csaba. A letisztult formák világa, a csigavonalak, háromszögek gömbök és gombok célratörő esztétikuma halálos pontossággal talál utat a befogadó lélek fele: volterrai halotti urnákon, hun főzőedényeken, nagyszentmiklósi aranykincseken és fényűző svájci bankházak fogadószobáiban egyaránt.

Mert a világ csak akkor nagy és bonyolult, ha úgy akarjuk nézni, – kényelmesebb és igazabb azonban

úgy nézni, amilyenek Sánta Csaba alkotásai mutatják: megismerhetőnek és otthonosnak, ahol minden mindennel összefügg. Ahol a teremtő munka a maga végtelen változatosságában is mindig ugyanarról szól, és ahol az arra érdemes formák, a mindenkit megérintő idomok valami lehengerlő természetességgel találják meg újra az utat az emberi lélek fele.

Ha egyszer valami vidám ember földbe ásná Sánta Csaba ezen munkáit, kései korok archeológusai majd minden bizonnyal valahol a minőszi kultúra és a Marsra-szállás közötti, teljesen bizonytalan időtermékeiként határoznák meg. De egészen bizonyos, hogy nagy gonddal szeretnék őket, és helyet kapnának ezen időszak munkái között valamelyik talmi, csillogó-villogó múzeumban. Formaviláguk, formanyelvük átüt, átsejlik az időn, akár, Kányádít idézve, tépésen a vér, vagy káromkodás alól a hit.

GYÖRGY ATTILA

Veress Elemér: Sztánai temető

Veress Elemér: A kalotánadasi román fatemplom

Veress Elemér

(1876–1959)

Kolozsvár múlt századfordulós pezsgését, a város és lakói hétköznapi hangulatát, ünnepi arcát örökítette meg az egyik legkiemelkedőbb erdélyi fotóművész, ónodi Veress Ferenc (akkori kifejezéssel élve: „levéte-tett Veressnél, Kolozsvárt”).

1858. május 25-én feleségül vette a nevezetes kolozsvári könyvtáros és nyomdatulajdonos, a Kelet című lap kiadója, Stein János leányát, Jozefát. Házasságukból négy gyermek született, akikből idővel szűkebb-tágabb körben elismert alkotók váltak. Ez nem csodáltnivaló, akik olyan környezetben nevelődött, mint a Veress-leszármazottak, azokban ki kellett fejlődnie a művészi énnak is.

Az egykori Fürdő utcai elegáns, emeletes műteremnek a Sétatér utca 15. szám alatt volt a bejárata. A ház körüli többholdas Veress-kert maga volt a kiüzetés Paradicsomának 19. század végi mása, egyholdas rózsáligete kerti lakának – a régi műteremnek – több évig volt lakója a tudós Brassai Sámuel. A kert szomszédos volt a római katolikus egyház Plébánia-kertjével és a Bánffy-kerttel, ahol egy kis barokk kastély állt, melyet tavacska és égerfasor tett még mesészerűbbé. (Helyére építették a De Gerandóként emlegetett Felsőbb Leányiskolát). A másik oldalon pedig a libucgáti malom árkaig húzódó Wesselényi-kert következett.

Mesébe illő lehetett a tarka virágszőnyeg díszítette kertreszek közepén álló szobrok, kőképek látványa. A szobrok vezére Minerva volt, aki nem tudott parancsolni a kertben furulyázó Pánnak. A romantikus tornyocskákkal díszített műteremépületet kővázák, reliefs vették körül, előtte vízililiom uralta a fodrozódott. A kert öblös zugában állt az egyetemistáknak kiadott svájci lak.

A két Veress-fiú képzőművészeti alkotómunkával próbálkozott, nem is rossz eredményekkel.

Veress Zoltán Kolozsvárt született 1868. január 29-én. Képzőművészeti tanulmányait Münchenben és Budapesten végezte. A német festőiskolában Knirr, az akadémiaán Gabriel Hackl, Liezenmayer Sándor és Höcker tanítványa volt. A festő mesteriskolán Lotz Károly és Székely Bertalan növendékeként fejlesztette tudását és 1899-ben elnyerte a gróf Károlyi-díjat. Egyik alapító tagja volt – másokkal és szülővárosával együtt – a Nemzeti Szalonnak. A székesfővárosba való felköltözése után nemcsak festőként, hanem restaurátorként is tevékenykedett, közreműködött többek között a pécsi és a győri székesegyház, valamint a budapesti Mátyás-templom freskóinak megújításában. Könyvet is írt, A képnézés és képalkotás művészete (Budapest, 1922) címmel. (A kötet jelentőségét mutatja, hogy Reményik Sándor ismertette a Pásztortűz 1923. évfolyamában.)

Veress Elemér 1876. január 4-én született ugyancsak Kolozsvárt. Orvosi tanulmányait 1899-ben fejezte be a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen. A következő esztendőben az Udránszky László vezette

Élettani Intézet tanársegéde, majd tanszéki oktató. A fiatal orvos-tanárnak hivatásán kívül volt legalább még egy nagy szerelme: a festészet. Míg az idősebb fiúgyermek, Zoltán elismert festőművész lett, Veress Elemért csak autodidakta festőként tartják számon. Ez nem lehet képzőművészeti munkássága színvonalának alacsonyabb fokú minősítésének tekinteni, mert egy orvosdoktor nem lehet élethivatású festőművész is egyszerre. Mindenesetre a művészeti lexikonok egyetlen sort sem szentelnek festői munkásságának.

Veress Elemér munkáit az Egyetemi Kör által 1901-ben, Kolozsvárt megrendezett Amatőrök kiállításán láthatta a nagyközönség. A tárlatról megjelent tudósítás kiemelte Gruzda János „átható poézisú” erdőszeleiteit és jelentőségteljesen azt is megírta, hogy „Veress Elemér dr. egy halom szebbnél-szebb akvarellt függesztett ki”. A kiállításon szép sikert ért el, tehetségét – különös tekintettel az Ivó parasztfiú című akvarelljére – II. díjjal jutalmazták.

Az elkövetkező két esztendőben – 1902–1903-ban – képzőművészeti kiállításokat szervezett a báró Wesselényi Miklós elnökölte Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, melyeken Veress Elemér tájképeivel vett részt. Az 1902-es tárlatot a maga korában neves író, Fanghné Gyűjtő Izabella – Pákey Lajos neves kolozsvári építész anyósa – ismertette. Az erdélyi festők alkotásai között szerepeltek „dr. Veress Elemér fiatal kezdő méltán hangulatos tájképei”. Bátyját, Zoltánt a „legtehetségesebbek” közzé sorolták, de egyben búcsúztak is tőle, mint olyan erdélyi festőtől, aki „nem-sokára Budapestre költözik, és így a fővárosi művészek sorába lép”. A Magyar Polgár 1903-ból keltezett cikke melegen dicsérte a kiállító erdélyi művészeket, bár Gruzda Jánost igencsak megróttá, mert „felfogásban, rajzban, színezetben a szecesszió veszélyes lej-

tőjére tévedett”. Veress Elemér munkáiban nem látott ilyen „bűnös tévelygést”. „Kis, de szépen megfestett képei, melyek felette olcsó árak miatt alkalmasak megvételre” – ajánlotta lelkesen a kiállított képzőművészeti portékát.

1906-tól a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magántanára, 1911-től az élettan – akkori megjelöléssel – „nyilvános rendkívüli”, majd 1913-tól „rendes” tanára. Alapvető, sokáig használatban lévő szakkönyvet írt: Az élettan tankönyve (Budapest, 1913). 1919-ben a budapesti egyetem élettani tanszékére kapott meghívást, ezt azonban a vörösbe hajlott forradalom 133 napja alatt – politikai okokból – érvénytelenítették. Két évig állás nélkül volt, ebben az időben mint akvarellista festő kereste nem éppen könnyű kenyerét. 1921-ben, az akkor alapított szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen lett az élettan „nyilvános rendes” tanára és az Élettani Intézet igazgatója. Szakterületén fontos eredményeket ért el, melyek nyomtatásban is megjelentek. Ennek egyik jó példája Az izomnak meleggel előidézhető merevségéről, különös tekintettel a merevedő izom élettani tevékenységére (Budapest, 1922) című értekezése, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Bizottsága pályadíjjal tüntetett ki. 1931–1932-ben a szegedi egyetem rektorává nevezték ki.

A második bécsi döntés után a hazai környezetben megújult festőtevékenysége. Az 1940-es évek elején kalotaszegi akvarell-sorozatát készítette, melynek ismert darabjai: A sztánai temető (1942), A kalotánadasi román fatemplom (1943).

1946-ban nyugállományba vonult. Eseménytelen, egyhangú esztendők után 1959. március 31-én hunyt el Szegeden.

SAS PÉTER

Veress Zoltán

Veress Zoltán

Báró Wesselényi Kata úrasztali adományairól

Erdélyi nagyszasszonyok adományairól szólva, elsőként Lóránffy Zsuzsanna vagy Árva Bethlen Kata nevéhez fűződő terítők, ötvöstárgyak jutnak eszünkbe. Az egyházpártolás általánosan jellemezte a korabeli társadalmat, a tehetősebb rétegek mindig felvállalták a felekezetek támogatását, amely nem csak pénzbeli adakozást jelentett, hanem fenntartást és szertartási tárgyak adományozását is. Ennek a hozzáállásnak bizonyítékai a napjainkig fennmaradt darabok is.

Tudatos kutatás következtében több – az alábbiakban bemutatásra kerülő – hasonló minőségű és mennyiségű anyag kerülne elő, valamint olyan asszonyokat ismerhetnénk meg, akik nagyban befolyásolták egy-egy közösség alakulását. Ilyen személyiség volt báró Wesselényi Kata is, akiről nagyon kevés ismerettel rendelkezünk, és eddig kevesen említették egyházpártolását vagy az egyházaknak tett adományait.

A rendelkezésre álló adatokból megtudhatjuk, hogy báró Wesselényi Kata (1735–1788), Wesselényi

Ferenc és Rhédei Zsuzsanna lánya. 1751-ben férjhez ment Rhédei Zsigmondhoz (1722–1758). Fiatalon, 23 esztendőskorában maradt özvegyen, majd pár év múlva elvesztette egyetlen gyermekét, a 15 esztendőskorú Ferencet, akinek egész alakos portréját jelenleg a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban láthatjuk. Kortársai szépségét, rendkívüli bölcsességét emlegetik. Férje halála után maga vezette a családi birtokokat. Jó szervezőképességére, gazdasági rátermettségéről vallanak az általa megrendelt marosvásárhelyi és malomfalvi építkezések is. Kevesen tudják, hogy Marosvásárhelyen, a Teleki Tékaként ismert épület is az ő nevéhez kötődik – örökség révén jut Teleki Sámuel tulajdonába. Ugyanis báró Wesselényi Kata a 1770-es években Sáromberkén lakó gróf Teleki Sámuel feleségének, Bethlen Zsuzsannának volt a nagynénje. A Téka épületének régebbi szárnyát alakíttatta át; az építkezés tanújegyeként helyeztette el címerét és monogramját az egyik ajtókereten. (Malomfalván már egy jóval nagyobb kőtábla állít emléket az átalakító munkálatoknak.)

Műveltségére utalnak a marosvásárhelyi Teleki Tékában fennmaradt könyvei és kéziratok, amelyeket szintén unokahúga, iktári Bethlen Zsuzsanna örökölt.

Gazdag egyházpártoló tevékenységének adja tanújelét többek között Erdőszentgyörgyön a szentély boltzata, amelyen ma is látható a Wesselényi-címer központi figurája, a koronás szirén, kezében liliommal. Az erdőszentgyörgyi református templomban faragott kőszószekeket is láthatunk, amelyen a címer mellett felirat is megemlékezik az adományozóról. Minőségét tekintve mesteri kivitelezésű a szószeke – Sipos Dávid munkája. (A választás azért is eshetett erre a mesterre, mert báró Wesselényi Ferenc Sipos Dáviddal faragtatta a bánffyhungyadi és hadadi templomok szószekeit.)

Maradtak ránk klenódiások is, Erdőszentgyörgyön egy fedeles sárgaréz fedeles kanna, amelyet 1771-ben ajándékozott a gyülekezetnek Wesselényi Kata. Az egyszerű felépítésű kehely fedelén egy fekvő szarvast találunk. A kehely felirata az adományozó nevét és az adományozás évét is említi. Itt is találkozunk a szirén alakjával, amelyet egy pajzsformájú elemre karcoltak és a kupafül alsó részén helyeztek el.

A kornak megfelelően nagy értéket képviseltek a különböző hímzések, recemunkák, csipkék. Nemcsak kialakításuk és a felhasznált anyagok minősége miatt kiemelkedők ezek az emlékek, hanem azért is, mert gyakori eset volt, hogy a hivatásos hímzőtől rendelt darabok mellett, otthonokban készült kendők, terítők is kerültek az egyház tulajdonába.

A textíliák meghatározó szerepet játszottak a templomokban már a kezdeti időktől. Ezt bizonyítja az is, hogy milyen gazdag textilanyag maradt ránk

Úrasztali terítő (172x173,5 cm). Erdőszentgyörgy, 1776

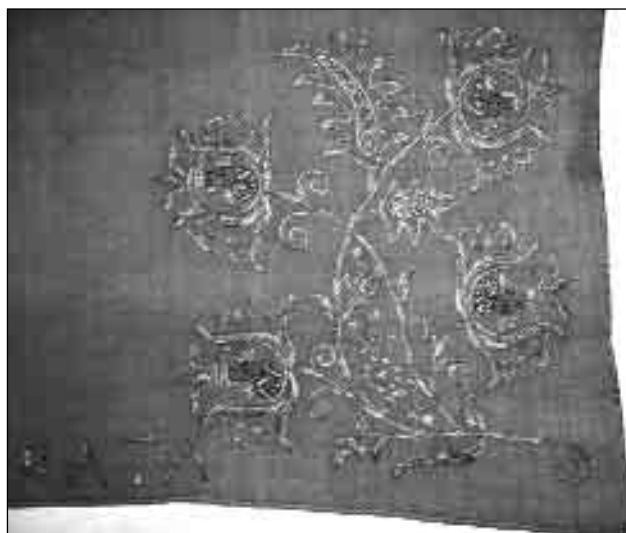
Skófiummal hímzett úrvacsorai kendő (75x75 cm). Marosvásárhely, 1772.

bizonyos korai korszakokból. A gazdagság szó változatos funkciójakra tekintve is érvényes. Ezt ma is nyomom követhetjük például a katolikus egyházi liturgia esetében, ahol sokkal többfajta textíliát használnak még ma is.

A reformáció következtében viszont megváltozott a templomok berendezése. Elmaradtak a díszes oltárok, stallumok, éneklőpolcok, az új liturgiának megfelelően egyetlen központi elem maradt, az Úr asztala. Erre kerülnek a díszes klenódiumok – kelyhek, kannák, tányérok – és természetesen köztük a terítők és kendők, amelyeket igyekeztek minél gazdagabban díszíteni.

A legkorábbi úrasztali terítők a 16. századból maradtak ránk, és ma is tanúi lehetünk a műfaj továbbélésének. A 16–18. században készült darabok esetében egyaránt találunk nyugati és keleti stílusjegyeket, motívumokat. Ezeknek az elemeknek a sajátos

Úrvacsorai kendő (82x82 cm). Marosvásárhely, 1772.

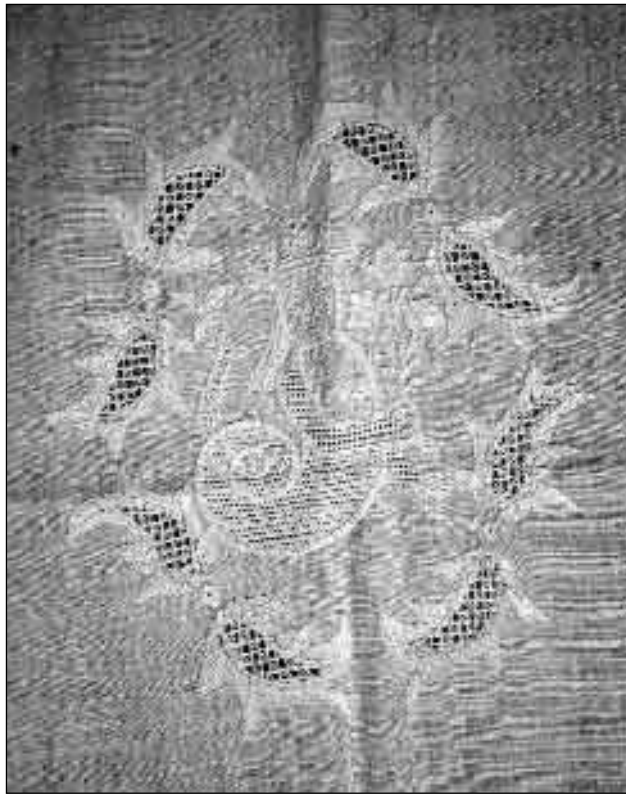
Skófiummal hímzett úrvacsorai kendő, sarokmotívum (75x75 cm). Marosvásárhely, 1772.

Skófiummal hímzett úrvacsorai kendő (88x92 cm). Sáromberke, 1755.

Skófiummal hímzett úrvacsorai kendő, sarokmotívum (88x92 cm), Sáromberke, 1755.

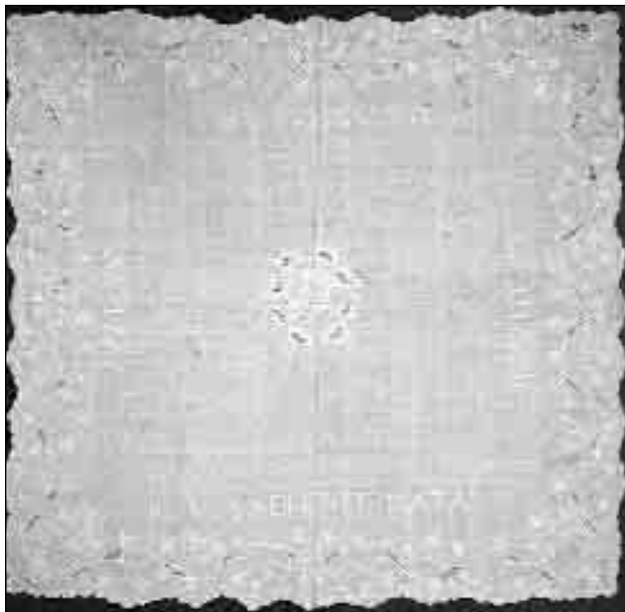

Vagdalásos technikával készült úrvacsorai kendő (76x79 cm).
Sáromberke, 1772.

ötvözésében rejlik az a formanyelv, amit László Emőke nyomán ma magyar stílusként emlegetünk. Ezeknek a terítőknek egy része az ún. úri hímzések csoportjába tartoznak. Ez az elnevezés nemcsak az egyházi darabokra vonatkozik, hanem kiterjed az ebben az időszakban készült világi munkákra is. A viselet és a háztartás vászonneműinek díszítésén is ugyanaz a reneszánsz ornamentika jelentkezik. Az úrasztali terítők különleges csoportját alkotják a ma-

Vagdalásos technikával készült úrvacsorai kendő (76x79 cm).
Sáromberke, 1772.

gyar hímzéseknek, ennek ellenére a művészettörténészek figyelme csak az 1930–1940-es évek óta fordult az úrihímzések felé.

Református vonatkozásban leggyakrabban az úrvacsorai kendőkön, az úrasztali terítőkön, szószerk- és éneklőpult-takarókon fordulnak elő hímzett díszítések.

Az egyházi textíliákkal művészettörténeti szempontból a legtöbbet Palotay Gertrúd foglalkozott. A magyar református templomok úrasztali terítői című tanulmányában ismertetett is néhányat a báró Wesselényi Kata nevéhez fűződő terítők közül: „Wesselényi Kata számos, ma még jórészt fel sem tárt hímzése, amelyek különösen erdélyi templomokban maradtak fenn, sok esetben hasonló értékű. Föltárásukra jó útmutató, hogy ott látjuk – sokszor a virágba illesztve, mint az itt bemutatott marosvásárhelyi terítőn is a Wesselényik címerképét, a habléányt.”

A szakirodalom tanulmányozása során, majd a levéltári kutatásoknak köszönhetően sikerült tudomást szerezni a Marosvásárhelyen, Kibéden, Erdőszentgyörgyön, Hagymásbodonban és Uzdiszentpéteren fennmaradt textíliákról.

A levéltári kutatások elsősorban a gyülekezetekből begyűjtött iratanyagra, a vizitációs jegyzőkönyvekre és az évi jelentésekre korlátozódtak. Sajnos nem mondható, hogy ezek részletes információkat tartalmaznak, inkább csak rámutatnak az értékesebbnek vélt terítők meglétére. Részletesebb bejegyzés nem található ezekben az iratokban az adományozókra vagy az adományozott tárgyra vonatkozóan.

A helyszíneket felkeresve egy-egy adatalap és fényképes dokumentáció összeállítása volt a cél. Ám ez nem minden nehézség nélkül valósult meg. Szembesülni kellett azzal, hogy többszöri próbálkozás után sem tudnak a gyülekezet lelképásztoraiban biztosan mondani a textíliák meglétére vonatkozóan. A változatos körülmények között tárolt klenódiákat nagyon ritkán ellenőrzik, gyakori eset, hogy meg sem nézik évekig, ami súlyos károsodásokhoz vezethet. További nehézségek akadtak a leltári anyagok segítségével történő azonosítások esetében. Sáromberke kivételesnek számít, itt ugyanis részletes leírást tartalmaz egy 1959-ben összeállított leltár. Ám az egyházközségek többségében nem ilyen szerencsés a helyzet, sok helyen még a leltári számot jelző címke is hiányzik.

Báró Wesselényi Kata nevét vagy monogramját eddig összesen 29 terítő esetében találtuk meg. Ezek a textíliák különböző településeken találhatóak, és az eddig tanulmányozott források arra mutatnak, hogy az egyes darabok eredetileg is ezekre a helyszínekre készültek. E települések közigazgatásilag a mai Maros megye területén találhatóak, de az egyházi szerveződés szempontjából különböző egyházmezők területeire esnek. Az alábbi egyházközségeket őriznek báró Wesselényi Kata által adományozott terítőket, kendőket: Erdőszentgyörgy (4 darab), Hagymásbodon (3), Kibéd (3), Marosvásárhely (4), Sáromberke (11) és Uzdiszentpéter (4).

Az ismétlések elkerülése végett esett döntésünk a textíliáknak motívumkincsük szerinti részletes bemutatására. Az azonosítás érdekében valamennyi település esetében az aktuális leltár számosságát követjük. Így például Sáromberkén az 1959-ben, Marosvásárhelyen az 1971-ben készült gyülekezeti leltár számozása szerepel a terítők megnevezéseként. Továb-

bá meg kell említenem, hogy ez a felsorolás korántsem teljes, ugyanis Debreczeni László vázlatkönyveit lapozva még legalább két település esetében találunk hasonló textíliákat, Malomfalván és Tusonban. Ezekre a helyszínekre még nem sikerült eljutnom. Lehetséges, hogy további darabok kerülhetnek elő más Wesselényi- és Teleki-birtokokon.

Megfigyelhetjük, hogy egyes helyszínekhez konkrétan kötődött az adományozó, Erdőszentgyörgyön vagy Marosvásárhelyen több évet is töltött Wesselényi Kata. Más települések – Sáromberke, Uzdíszentpéter – pedig, mint a Teleki-család birtokai részesültek az adományban. A fennebb már említett közeli kapcsolatnak köszönhető, hogy báró Wesselényi Kata birtokainak és könyvtárának kedvelt unokahúgára való hagyományozása mellett a Teleki-birtokok református egyházközségeit is adományban részesítette.

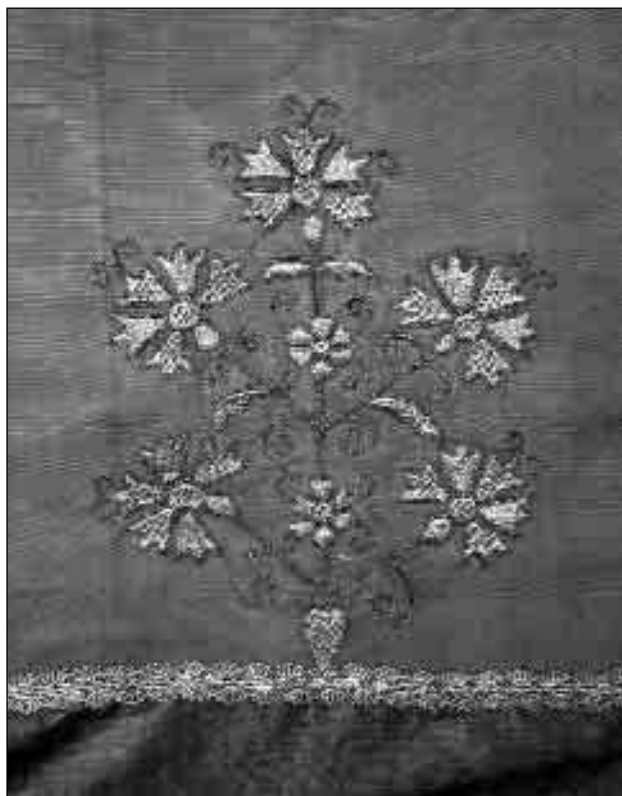
Az általam tanulmányozott textíliák kivétel nélkül református egyházközségek tulajdonait képezik. Közöttük úrvacsorai kendőket és úrasztali terítőket egyaránt találunk.

A kendők széleinek mérete általában 70 és 90 cm között volt, anyaguk finom szövésű len- vagy pamutvászon, amelyeket a leltárak különböző megnevezéssel illetnek: batiszt, gyolcs, patyolat, esetleg cinadof. A vizsgált leltári leírásokban viszont csak a gyolcs és patyolat jelzőkkel találkoztam. „Keszkenőink többsége azonban skófiiummal, arany- és ezüstoffonallal és selyemmel hímzett” – állapítja meg László Emőke, és később így jellemzi a kendők általános díszítését: „A négyzetes formájú, kisebb-nagyobb keszkenők hímzése szegletesen, tehát az oldalak mentén körben helyezkedett el, de többségüket a sarkokba és néha az oldalak közepére hímzett minta jellemzi” (Magyar reneszánsz és barokk hímzések. Vászonalapú úrihímzések. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei. II. 11, 13. p.) Megfigyelhetjük a tanulmányozott darabokon is, hogy valóban a sarkokra helyezett hangsúlyos minta jelenik meg csaknem valamennyin.

Amíg a keszkenők többsége hasonló méretű, a terítők vagy abroszok nagysága rendszerint az asztal nagyságától függött. A nagyobb abroszokat két vagy három szélből szabták, a széleket sima vagy díszvarrással illesztették össze. Hímzéssel a terítők oldalát díszítették vagy akár különböző kisebb motívumok találhatóak szórطان a felületen. A terítők egy másik fajtája táblásan kialakított felületet mutat, ilyen példát is találunk a báró Wesselényi Kata által adományozott terítők között.

Viszont az adományozó neve és az adományozás évszáma mellett valamennyi hímzésen megjelenik a rendeltetése is, miszerint az Úr asztalára adományozták őket. Nagy segítséget jelent az azonos fonállal és azonos pontossággal hímzett felirat, ugyanis ennek köszönhetően datálhatjuk a textília készítését is az adományozás körüli időpontra. Valamennyi textílián a felirat a széleken található, egyazon betűtípussal, hímzésmóddjuk is megegyezik, és egyenletesen tagolva valamennyi esetben ugyanolyan módon jelentkeznek, majd egységes mondatra áll össze.

A vizsgált hímzések alapanyaga, valamint a felhasznált fonal minősége változó. Találunk közöttük durva szövésű vásznat és finom patyolatot. Méreteik a hordozóanyag függvényében 200x155 cm és 76x78 cm között váltakoznak. A hímzőfonalak többsége

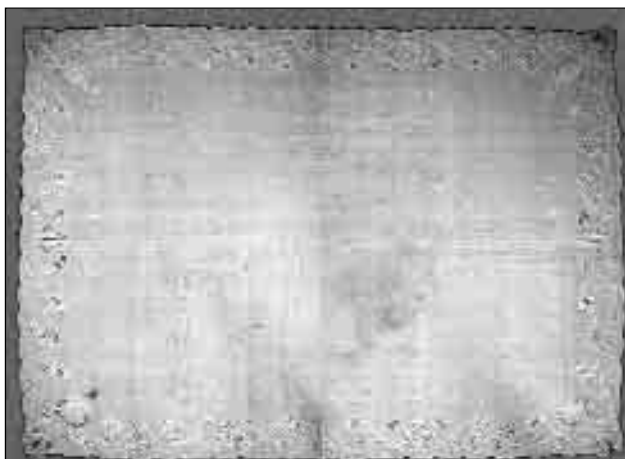
Selyem alapon skófiiummal hímzett úrasztali terítő motívuma (150x112 cm). Sáromberke, 1755.

színezett selyem, azonban egyes terítőkön skófiiumot – hengeres vagy szögletes, ezüst vagy aranyozott ezüstdrót – is használtak. A többféle hímzési technika közül a leggyakrabban a kétoldalas lapos öltést, a hamis lapos öltést és a száröltést alkalmazták, míg a fémzálak rögzítésére leöltéseket is használtak.

A motívumokat csaknem kivétel nélkül a növényi ornamentika világából merítették. Csupán néhány esetben találkozunk figurális elemmel, ám valamennyi alkalommal ezek is a növényi díszítésekbe foglalva jelentkeznek. Ezek a motívumok tökéletesen illeszkednek a késő barokk és a rokokó forma-

Selyem alapon skófiiummal hímzett úrasztali terítő (150x112 cm). Sáromberke, 1755.

Vagdalásos technikával készült úrasztali terítő (155x200 cm). Sáromberke, 1772.

Vagdalásos technikával készült úrasztali terítő (155x200 cm). Sáromberke, 1772.

kincsébe. Az egymáson áthajló virágtövek végén stilizált virág-ábrázolások találhatóak. Máshol egy csigavonalra épülő szerkezettel találkozunk, amely a keleti török-perzsa hatásnak köszönheti gyakori használatát. Néhány textílián teljes szimmetriára törekedett a hímző, amely még a reneszánsz szervezőelv továbbélését jelenti. A Wesselényi Katához köthető textíliák leggazdagabb csoportja a Sáromberkén található terítők és kendők, ezért az emlékműanyag ismertetésénél ezekre helyeztük a hangsúlyt. Nem tartottuk fontosnak egy kvalitatív fontossági sorrend felállítását, ezért a terítők, kendők leltári számok szerinti bemutatása mellett döntöttünk.

Ezekről a textíliáról elmondhatjuk, hogy jellemző darabjai annak a kornak, amelyben készültek. Motívumrendszerüket tekintve, tökéletesen beilleszkednek a 18. század második felének növényi ornamentikájú formakincsébe. A kacsaringós indák közül előbukkannak a legkedveltebb elemek, például a gránátalma, amely különösen jellemző az erdélyi területekre, ugyanakkor megjelennek a Wesselényi- és a Rhédeicsalád címereiről ismert figurális elemek is: a szirén és a hattyú. A virágokon kívül leggyakoribb elemek között tarthatjuk számon az indákat, leveleket.

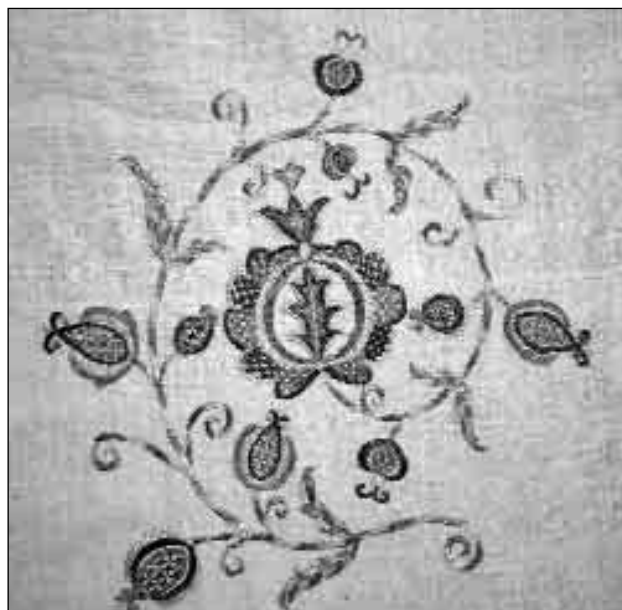
A leggyakrabban a kétoldalas lapos öltést alkalmazta készítjük, majd a szár- és láncöltést. Egyetlen esetben találkozunk keresztzemes öltéssel. A feliratok ferde lapos öltéssel készültek, a terítők és kendők többségét huroköltéssel szegték. Aprólékos, figyelmes kivitelezés jellemzi a báró Wesselényi Kata adományozta textíliákat, ezt tanúsítják a következetesen felépített díszítés, a harmonikus színválasztás, valamint az egyenletes öltések.

Jelentőségüket is több szempontból közelíthetjük meg. Elsőként talán a kultúrtörténeti szempontról kell szót ejteni. Ezek a textíliák képet adnak a kor ízléséről, szín- és formavilágáról. Megfigyelhetjük egy-egy motívum többféle alkalmazását, gyakori variációkkal is találkozunk. Természetesen ez akkor lenne teljes értékű, amennyiben egy részletesebb felmérés állna rendelkezésünkre. A második fontos szempont, hogy némi fogalmat alkothatunk arról, milyen formában történt az egyház, az egyes gyülekezetek támogatása a módosabb társadalmi réteg képviselőinek részéről. A források között kutatva több olyan adat is előbukkant, amelyek arra mutatnak, hogy az épületek mellett a berendezésre is nagy gondot fordítottak.

Végezetül elmondható, hogy a sáromberki, erdőszentgyörgyi, hagymásbodoni, uzdszentpéteri és marosvásárhelyi református egyházközség tulajdonát képező 18. századi úrasztali terítők muzeális értékű vászonalapú hímzések. Értékük régiségükben, a felhasznált anyagok nemességében és finom technikájukban rejlik. Sáromberkén a fennmaradt textíliák kivételesen jó állapota az azokat féltve őrző és a 20. század közepétől már szakmai szempontokat is kielégítő körülmények között tároló előjáróknak, lelkipásztoroknak köszönhető. A többi egyházközségben már nem ennyire megnyugtató a helyzet, ám valamennyiben a textíliák jó állapotban vannak, csupán tárolásukra kellene több figyelmet fordítani. Ugyanakkor saját feladatunk is a gyülekezetek tagjaiban tudatosítani, mennyire kiemelt helyet képviselnek ezek a műtárgyak, hogy eszmei értékük jóval meghaladja anyagi értéküket.

HORVÁTH IRINGÓ

Úrasztali terítő motívuma (178x205 cm). Sáromberke, 1772.

Találkozásom Márai Sándorral

Életemben egyetlenegyszer találkoztam vele. Dehát ez későbbi történet, kezdjük az előzményekkel.

Nagykaposon, már akkor Csehszlovákiában, a mai Szlovákia legkeletibb csücskében születtem, ott nőttem fel. Apám, ötgyermekes ügyvéd, a felvidéki magyar kisebbségi politikai aktív részvevője, Kassán volt gimnazista, a jogakadémiát is ott végezte. Nagymihályi bojtársága után telepedett le, eredetileg nem is végleges szándékkal, a kis járási székhelyen. Nálunk, az akkori világ szokásának megfelelően állandó volt a vendégjárás. Mire én, a családban a végén kullogó Benjámín, megszülettem, a régi diáktársakból, barátokból, ismerősökből nem kevesen közéleti szerephez jutottak, majd újakkal szaporodtak. Emlékszem ma már többnyire elfelejtett, akkor széles ismerettségnek örvendő nevekre, melyeknek birtokosai a szalonnak számító utcai szobánkat, ahová be-bekukucsáltam, kávéillattal és szivarfüsttel töltötték meg. Ekkoriban már egy új név is vonzotta a poros-sáros Nagykapost: Mécs László, a fiatal premontrei papköltője, aki keresztapám is volt. Vendégfogadás tehát itt is, ott is, amott is. A hozzánk el-ellátogató urak között volt egy Géza bácsi, apám kassai gimnáziumi padtársa és azóta is bensőséges barátja. Ez a patinás kassai patricius családnevet viselő Grosschmid Géza politikus, a prágai parlamentben a felvidéki magyarságot képviselő egyik szenátor volt. Ha tehettem, mindig útba ejtett bennünket, ahogy apám is felkereste. Annyit megtudtam, hogy egyik fia író lett, valami neve már akkor is volt. Míg a fülemben cseng, amikor egyszer anyám odaszólt apámnak, hogy: „Te, írd már meg Gézának, hogy milyen jó a fiának az új könyve!”

Ennyi maradt meg a gyermekvilágomból. Tízéves koromban, egy év szepesszombati németta-

nulás után, Késmárkra kerültem a neves német gimnáziumba. Itt ért, tizennégy évesen, a hír, hogy Géza bácsi meghalt. Ő ekkor már, mint megtudtam, a prágai mandátumáról lemondva, két éve Miskolcon élt, mint a magyar kormány által kinevezett királyi közjegyző. Ez egészen a háború végéig rangos tisztség volt, különös közéleti érdemek elismeréseként. Hasonló megtiszteltetésben részesült a bécsi döntést követően apám is, de új feladatkörébe Beregszászra költözve, röviddel utána elhunyt. A szálak megszakadtak.

Jöttek aztán a hosszú-hosszú évek, immár egy új világban. Én egyetemistaként Budapest ostroma alatti szovjet elhurcolásomtól, hatalmas kacskaringóval, Párizson át Münchenben, a Szabad Európa Rádió magyar szerkesztőségében kötöttem ki. Az adás 1951. október harmadikán indult. E kezdeti szakaszban az amerikai vezetőség valamilyen alkalomból fogadást adott a Luitpold kávéházban, a romba dőlő város egyik első, újra megnyílt nagy múltú vendéglátóhelyen. Itt történt aztán, hogy találkoztam Márai Sándorral. A rendezvényen az éppen Münchenben tartózkodó, immár Nápoly közelében letelepedett író is megjelent. Mint a szerkesztőség egyik legfiatalabb tagja, némi habozás után odamentem hozzá, hivatkozva apáink sokéves barátságára, és a családjaink között volt kapcsolatra. Márai kezét nyújtotta, szembenézett velem, majd „örülök, hogy megismertelek” szavak után, továbblépett.

Hát ez volt a „találkozásom”. A magányos farkas, aki olykor vagy valakikkel bizalmas is tudott lenni, máskor vagy másokkal a teljes elzárkózást követte. Anekdoták sora szól erről. Eminens tanúja ennek testvére, Radványi Géza, a nemzetközi hírű filmrendező. E két markáns egyéniség írói, illetve művészi nevét a Grosschmid család „márai és radványi” előnevéből választotta, kap-

Márai Sándor

csolatuk azonban sehogy sem tudott testvériessé válni. A különöségből egy cseppnyit tehát én is kaptam. De a későbbiekben köztünk, ha immár egyoldalúan, mégis történt egy és más.

Ismételten Itáliában járva, valóssággal lenyűgözött az a diadalút, amelyet Márai művei, szinte hónapok alatt, az olasz irodalmi életben megtettek. Felfedeztek egy közép-európaiságot megjelenítő értéket, amelytől, mintegy lelkiismeret-furdalástól vezérelve, megrészegedtek. A hullám nem bizonyult divatnak. Mindmáig egymást követik a fordítások, Márai az elismert klasszikusok sorába emelkedett. Már az első élmények alapján beszámolhattam erről a magyar szellemi hódításról 1999 nyarán a Tokaji Íróklubban, egy-egy budapesti és kolozsvári publikációban, mint ahogy helyet kapott a Szabad Európa Rádiótól az Ung partjáig címmel 2000-ben megjelent könyvemben is. Tokaji előadásom visszhangját látva, meglepett, hazai irodalmi körökbe is mennyire újdonság az, amit tőlem hallottak. Jólesően fedeztem fel Mészáros Tibor irodalomtörténésznek a Márai átfogó bibliográfiáját tartalmazó 2003-ban közreadott feldolgozásában a Tokaj idején még nem sejtett úttörő szerepem dokumentálását. Olaszország után, mint tudjuk,

jött a Frankfurti Könyvvásár, majd Márai bevonulása a széles világirodalomba.

Végül még valami, ami már egy hozzám, személyemhez kapcsolódó anekdota. Két évvel ezelőtt, 2004. májusában előadókörúton voltam Székelyföldön. A mindenütt szívderítően színvonalas, tájékozott és érdeklődő közönség előtt lefolyt délutánok, esték és szerkesztőségi találkozók egyikén előkerült valahogy Márai

neve. Egy feltett kérdésre válaszolva, elmondtam a családi kapcsolatot és ama sajátos találkozást. Egy néhány héttel később Erdélyből jött posta mellbevágott. Fénymásolatban hozta a csíkszeredai Hargita Népe egyik június eleji számát, két lapoldalon Márai írásaiból közölt szemelvényeket. Az indítékot erre, mint írja, az én látogatásom adta. Balra fent a cím: Találkozás Máraival. Alatta az író fényképe, majd Ferencz Im-

re bevezetője, ezekkel a sorokkal: „Tény, hogy én eddig nem találkoztam olyan emberrel, aki személyesen ismerte Márai Sándort”. Erre mondják nem kis büszkeséggel: ismerek egy embert, aki ismerte Márait!

Hát igen. Így is gyarapodhat valakinek a hírneve. Már mint az enyém.

SKULTÉTY CSABA

Bodor Kálmán

(1886–1960)

Bodor Kálmán élete és munkásságának értékelése háttérbe szorult, viszonylag keveset tud róla a mai ember, úgy érezzük ezt a csorbát köszörüljük ki, amikor a múlt ködéből előhuzzuk, közkincsé tesszük és bemutatjuk nehéz és küzdelmes életének tanulságait.

Bodor Kálmán a múlt század első felében élt mezőgazdasági szakember, élete és munkássága példa értékű, utat mutat a mai válságos időkben, arra vonatkozóan, hogyan lehet talpon maradni e mostoha sorsú népnek, a kisembernek, az európai csatlakozás küszöbén és az azt követő időszakban.

Bodor Kálmán gazdamérnök-ként szolgált szűkebb és tágabb pátriájának népét és saját családját. Meg nem jelent önéletrajzi írásában erről így vall: „Soha nem politizáltam, egyrészt mert nem értettem hozzá, másrésztől úgy éreztem, hogy a sors engem arra rendelt ki, hogy tudásommal és szorgalmammal a gazdasági lehetőségeket használjam ki a családom és a magam boldogságára, és tanítsam a tapasztalatlanokat a jobb életnívó elérésére.”

Jelen írásunkban nem tudunk részletesen beszámolni a két világháborút és négy rendszerváltást megélt Bodor Kálmán küzdelmes és nehéz életéről, csupán felsoroljuk mi mindenhez fogott hozzá, hányszor változtatott annak érdekében, hogy meg tudjon élni, abban az állandóan változó világban, amelyben született. Ugyanakkor ki-ragadjuk a lovakhoz való kapcsolát és azt a példát, hogy mennyi

találékonyra, leleményességre volt szüksége ahhoz, hogy a világháborúk közötti, utáni nehéz időkben a tönk szélére került gazdaságot talpra állítsa, jövedelmzővé tegye, és a család megélhetését biztosítani tudja. Saját bevallása szerint Bodor Kálmán elsősorban gyógynövény-szakértő volt éppen ezért részletezzük azt a sokoldalú tevékenységet, amely a gyógynövény szakmához fűzi.

Bodor Kálmán régi gazdálkodó család sarjaként 1886. május 17-én született a Szilágy megyei Ördögkúton, anyai nagyanyjának házában. Boldog gyermekkorát, szerető édesanyja védő szárnyai alatt Kolozsváron töltötte. Ügyvéd édesapja korai halála után a hatgyerekes család nehéz helyzetbe került. A Farkas utcai családi házban laktak és a család tulajdonában levő lakások bérleti díjából, majd azok eladogatásából tengették életüket. A harmadik gyerekként született Bodor Kálmán így lett 9 évesen a család ügyintézője, később eltartója.

Bodor Kálmán nem tartozott az eminens tanulók közé, sőt keserűséget is okozott édesanyjának gyenge tanulmányi előmenetele, valamint iskolai magatartása miatt, de szorgalmasan dolgozott a család tulajdonában levő kertben. Ez a kert feltételezésünk szerint a házsongárdi temetőnek a felső részén helyezkedett el.

A nyári vakációkat Hídalmáson, rokonánál, Császár Gábornál töltötte, ahol komolyan besegített a gazdálkodásba és itt határozta el, hogy élethivatásul választja a

mezőgazdasági tudományokat. Közben elvégzi a Kereskedelmi Iskolát, de tekintettel arra, hogy az egyetemi rangú gazdasági akadémia a mai Mezőgazdasági és Állatorvosi Egyetem elődje csak 1906-ban indult be, elkerült Récsey Endréhez egy gazdag Szilágy megyei bérülőhöz Sülelmed községbe, akinek apja vette bérbe az 1000 holdas birtokot gróf Károlyi Lászlótól meglehetősen előnyös feltételek mellett. Ennek mindössze 300 holdja volt szántóföld a többi ösfüzes és tölgyes. A kiirtott ösfüzeszt átalakították termőfölddé. Ezen a Szamoshoz tartozó árterületen igen szép volt a kukoricatermes, emiatt a gazdaságot eleinte főleg sertésenyésztésre állították be. Mangalica sertéseket tenyésztettek, zömmel abban az időben, amikor a gazdák a 80-90 kilóra felhízalt süldőket négy-ötösével összeállva 8-10 nap alatt gyalog elhajtották Gyulára a vásárba. Ide feljártak a bánági svábok, valamint a szerbek, megvásárolták a sertéseket, és szintén lábon hajtották haza. Otthon aztán felhízalták, majd hajókon szállították Budapestre, Bécsbe és ott értékesítették.

Az ifjú gazdajelölt hamar beletanult a gazdálkodásba, megkedvelték a gazdaságban és a családban. Látástól vakulásig dolgozott, reggel 4 órakor már kint volt a gazdaságban és csak késő este tért haza.

Húszéves korában beiratkozott a Kolozsvári Gazdasági Akadémiára, de minden vakációra meghívót kapott a sülelmedi bir-

tokra. Az egykori rossz tanulóból eminens tanuló lett, soha egyetlen előadást, gyakorlatot, kollokviumot el nem mulasztott. Tanárai megszerették, az európai híru növénytanára dr. Péter Béla különösen kitüntette bizalmával, és megbízta az akadémia gyógynövénytelepének ellenőrzésével, az itt szerzett tapasztalatokat később igen jól hasznosította.

Egyetemi évei alatt Bodor Kálmán jó viszonyban volt diák társaival, de igazi jó barátja kettő akadt: Török Bálint és Kun Sándor, a későbbi népbiztos, Kun Béla öccse, akit a többi hallgató mellőzött zsidó volta miatt. Erről ő maga így vall „A gyakorlatokon mindig Kun Sándorral lehet látni, amiért a gazdag földbirtokosok fiaival velem nemigen melegegtek fel. Kollegiális viszony állt fent közöttünk, de uraztuk egymást, a tegeződés szóba sem került. Mint szegény fiú nem is tarthattam lépést a gazdászokkal, akik majdnem kivétel nélkül vagyonosak voltak és szórták a pénzt.” Nagyon kedves baráti kört alakított ki: Palágyi Jenő, Sajó Lajos, Böszörményi Sándor, Frei József, Rucska Miklós orvostanhallgatókkal. Színházba, hangversenyre, tudományos előadásokra jártak. Tréfálkoztak, bolondoztak, de legtöbbször egész komoly tudományos vagy társadalmi problémákat vitattak meg.

A vakációk alatt Sülelmeden végzett munkájáért Bodor Kálmán mindig kapott 100-200 koronát, ez a zsebpénz nemcsak a vakáció közötti időre volt elég, hanem még ruházkodásra is futotta. Edesanyjától pénzt soha nem

kért, még segített is a családon diák korában és a későbbi nehéz időkben.

Az egyetem elvégzése után a sülelmedi birtokon dolgozott, már az első évben újításokat vezetett be. Eleinte ezt a megoldást csak ugródeszkanak tekintette, mert a fizetség kevés volt, havi 20 korona, de ő megszerette a vidéket, az embereket, a családot és élete hátralévő részét ott élte le, előbb a gazdaság intézőjeként, majd rendre szabad kezet kapott a gazdaság ügyeinek intézésében. Időközben kitört az első világháború, nehéz idők jártak, egyre nehezedett a megélhetés, de Bodor Kálmán semmilyen kétes üzletbe nem ment bele, sokat küzdött, hogy a birtokon levő adósságot ki tudja fizetni, a családot el tudja tartani. Sok jót tett az emberekkel, mindig segített rászorultakon. Egy alkalommal az egyik sokgyerekes román családnak, akinek az egyetlen tehene megdöglött, oda adta saját két tehene közül az egyiket. Az 1919-es forradalom idején is sok emberségre, ügyességre volt szükség, nemzetőrséget szervezett, a rendfenntartással foglalkozott, neki köszönhetően a faluban zökkenő nélkül ment végbe a rendszerváltás. A földosztás után segítette az új gazdákat, akiknek nem volt mivel művelni a földet, ökröket, lovakat, gépeket bocsátott a rendelkezésükre.

Ezekről az időről így ír önéletrajzi írásában. „Nehéz időket éltünk. Nagyon meg kellett küzdeni a mindennapi kenyérért, s nagyon sokan buktak el a mindennapi küzdelemben. A baj ott volt, hogy a gazdaosztályt csak arra nevelték, hogy túrja földet és adja az urat, de semmi kereskedelmi szellemet nem oltottak bele, pedig most eljött az idő, hogy csak az tud felszínen maradni, aki alkalmazkodik a kereseti lehetőségekhez, és nem köti magát a földhöz. A mi megmaradt 70 holdunkat nagy nehezen sikerült megvenni gróf Károlyi Lászlótól, és a bátyám és Irénke nevére íratni. Ezen ménest rendeztünk be, amit nagy nehezen lehetett csak fenntartani, a gazdaság eladósodott”. Bodor Kálmán szabad kezet kapott annak irányítására.

Ekkor határozta el, hogy gyógynövénygyűjtéssel próbálkozik.

Amikor bemutatom Bodor Kálmánt, a gyógynövény-szakértőt, távolról sem akarom azt a látszatot kelteni, hogy a gyógynövénygyűjtésből és termesztésből ma-

napság meg lehet élni. Sajnos az értékesítés okoz gondot, mint egyéb terméknél is, és ebben a bizonytalan világban a külföldi forgalmazóban sem lehet megbízni, de van rá példa itt nálunk is, olyan vállalkozó, aki el tudja látni családját és nem is akárhogyan a gyógynövény-üzletből.

A gyógynövény szakmába az európai híru növénytanára dr. Péter Béla vezette be.

Önéletrajzi írásában erről a következőképpen vall. „Állandóan törtem a fejem, miből lehet pénzt csinálni. Kolozsváron fekerestem dr. Péter Béla volt tanáromat, az Adonisz gyógynövény szövetkezet vezetőjét, és tanácsot kértem miképpen kapcsolódhatok be én is a szövetkezetbe és gyógynövény-üzletbe”.

Kedvenc tanára szívesen segített, útbaigazította, megbízta egy anyarozs-kísérlet elvégzésével, ami remekül sikerült, le is közölte külföldi lapokban. De neki jövedelmezővé kellett tenni a birtokot, éppen ezért több romániai kereskedővel kötött szerződést, és 1922-től már ő is gyógynövényes lett, ami mellett élete végéig ki is tartott. Így tehát fejest ugrott a gyógynövény-szakmába. Elkezdte a gyűszűvirág (*Digitalis purpurea*), fekete mályva, kömény-mag (*Carum carvi*), ánizs (*Pimpinella anason*), édeskömény (*Foeniculum vulgare*), körömvirág (*Calendula officinalis*), levendula (*Lavendula angustifolia*), nadragulya (*Atropa belladonna*), bolondító beléndek (*Hyascyntus niger*), orvosi zsálya (*Salvia officinalis*), borsos menta (*Mentha piperita*), macskagyökér (*Valeriana officinalis*) termesztését.

Felkutatta a Máramarosi-havasok gyógynövény-flóráját, és gyűjtött kéksisakvirágot (*Aconitum napellus*), sárga tárnicsot (*Gentiana lutea*), vidrafüvet (*Menyanthes trifoliata*), édesgyökerű páfrányt (*Polygonum vulgare*) stb.

Kitartó munkával jó kereseti lehetőséghez jutott, de vádolta a lelkiismeret, hogy szétforgácsolta energiáját, nem használta ki kellőképpen a lehetőségeket. Viszont tisztában volt azzal, hogy nagy a kockázat, ha belebukik, mi lesz a családdal. 1939-ben feleségül veszi Rédey Endre özvegyét, Somogyi Irénkét, és ő lett a gazdaság, a már megvásárolt 70 holdas birtok legfőbb irányítója, így felelősége még inkább megnőtt. Bodor Kálmán Európa több országába (Franciaország, Ausztria, Németország, Magyarország) szállított gyógynövényeket. Francia rendelésre 2000 kg kőkénymagot forgalmazott, a kőkény húsából pedig finom pálinka készült.

Mindent megragadott, hogy fenntartsa a birtokon a gazdálkodást. A francia Uferom gyár rendelésére 3000 liter kancavizeletet szállított, ebből dolgozták ki a mai napig is használt terhességi tesztet.

Bodor Kálmán nem maradt meg a gyógynövénygyűjtés, -termesztés és -forgalmazás szintjén, komoly népnevelő, szakírói munkát folytatott. Szemléltető anyagot készített Románia gyógynövény flórájához, mely 160 színes gyógynövény rajzából állt, s melyhez mellékelte a drogot (a növénynek az a része, amit felhasználnak a gyógynövény-terápiában) úgy, ahogy az a világkereskedelemben forgalomba kerül. Ezt elhelyezte 4 tetszetős többrekeszes ládába (40/láda) és több ízben kiállította. Ezzel a munkájával összesen 7 aranyérmet nyert. Halála után tudomásunk szerint ez a maga nemében egyedülálló gyűjteményt az örökösök a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyletemnek ajánlották fel.

Az I. világháború után a messze földön híres ménes fenntartása veszteséggé vált. Meggyőzte Récséyt adják el, vásároljanak teheneket és a saját maguk által köpült és csomagolt vaját Kolozsváron, Bukarestbe értékesítették.

A disznók takarmányozására eredeti ötlete támadt, lóhússal próbálkozik. Kiöregedett lovakat vásárolt a piacokon, évente 200-at, darabját 500 lejért, azt levágják, krumplival összefőzik, ízletes

tápszer lesz belőle, ezzel etetik a disznókat, amelyektől azok jól fejlődnek. Ezt a vállalkozást is igyekeznek nyereséggé tenni, hiszen a lóbőrt 600 lejért értékesíti, a bélért 150 lejrt kap, a farokszőrért 20 lejrt fizetnek. Így aztán a disznótáp nemcsak ingyen jött, de még nyert is lovanként 150 lejrt Bodor Kálmán örökre nyitott szemmel járt gazdaságában. Észre vette, hogy a disznó ürüléket szívesen csipegeti a majorság, vásárolt 200 kispulykát, azt az említett „tápszerrel” etette, és víz helyett tejet adott az állatoknak, az utolsó hónapban felhízalta, levágta és az export követelményei szerint csomagolta és Bukarestben, valamint Budapesten értékesítette.

Bodor Kálmán tudományos munkával is foglalkozott. A rengeteg levágott ló fogából tanulmányt készített, összeállította a ló életkorát 2 éves kortól 35 éves korig. Gyűjteményt készített: állkapocs csontokból (alsó, felső), benne a fogakkal, melyet fiókos lapos ládába helyezett el. A gyűjteményért aranyérmet nyert egyik kiállításon. Ezt a gyűjteményt Budapesten a Magyar Földművelésügyi Minisztérium vette meg, messze földön híres múzeuma részére.

A Magyar Nép és az Erdélyi Gazda hasábjain gazdasági tanácsadó rovatot indított, és több mint 200 ilyen irányú cikket közölt főleg a gyógynövényekről.

Az EMGE-n belül a létező szakosztályok mellett (ismeretterjesztő, földművelésügyi, gazdasági, borászat-gyümölcsészet, kertészet, állattenyésztés, selyemhernyó-tenyésztés, erdészet) megalakult a gyógynövény szakosztály, melynek előadója Bodor Kálmán, elnöke pedig Gidófalvy István volt. A gyógynövénygyűjtés fellendítése céljából füzeteket adnak ki, összesen 4 jelent meg az 1940-es években.

Közben kitört a II. világháború. Sülelmed Észak-Erdélyben lévő, a bécsi döntéssel Magyarországhoz került. A háborús nehéz időkben a zsidó gyógynövénykereskedők deportálásával megcsappant a gyógynövénykereskedelem, újra változtatni kellett. A gyógynövényből származó hasszonnal 110 kecskét vásárolt, a kecskegida, a kecskesajt jó jövedelmet hozott, a kecskehússal pedig a család átvészelte a nehézségeket, sőt még a háborús menekülteknek is jutott.

A háború után újabb rendszer-

váltás következett. A román kormány hamarosan felismerte, hogy a gyógynövény jó üzlet, egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a gyógynövények gyűjtésére, termesztésére. Megalakul a Plafarm, eleinte sok a nehézség, mert kevés a szakember. Bodor Kálmánnak állami állást ajánlanak, eleinte a központban, amit visszautasít: „nem szabadtság és munkatér kell a természetben, mert nálam nemcsak kenyérkereseti forrás a gyógynövény, hanem valósággal szerelmes vagyok a mesterségembe és gyönyörködöm a munkám sikerében.”

Újabb állásajánlatot kap, Szilágy megye gyógynövény-szakértője lesz, hamarosan beszervezi a régi gyógynövény-gyűjtőit, már az első évben teljesíti tervét.

1947-ben felesége megmaradt 16 ha birtokából 5 ha földet átadnak a Plafarmnak, ebből 2 ha borsos mentával volt beültetve. Mivel a hazai piacon nagy keresletnek örvendett a szaporító anyag, a Plafarm a mentát gyökerestől kiszedeti, és így értékesítette. Az üzlet olyan jól sikerül, hogy az árából egy teherautót vásárolt a vállalat.

Kinevezik Nagybánya tartomány gyógynövény-referensének, itt is jó munkát végzett, érdemeit elismerték, mégsem volt magával elégedett, hisz a két háború között mint magánember 20-22 vagon gyógynövényt szállított, most viszont mindössze 10-12 vagon gyűlt össze.

Bodor Kálmán életének utolsó éveiben, gyógynövény-gyűjtői megsegítésére könyvet adott ki Vadon termő gyógynövények címen, mely 1957-ben jelent meg a Mezőgazdasági és Erdészeti Könyvkiadó gondozásában, Bukarestben. A könyv 128 gyógynövény leírását tartalmazza, megadja a gyógynövények latin magyar, román magyar betűrendes névmutatóját, ezen kívül egy összefoglaló táblázatot, melyben a növényt, a hatóanyagot, a gyűjtendő részt, a gyűjtés idejét és a száradási arányt tünteti fel. A könyv értékét emeli, hogy dr. Nyáradi Antal és Gidófalvy István lektorálták. Könyve 1960. február 23-án bekövetkezett halála után 1963-ban második kiadást ért meg, az általános részt Rózsa Imre, a Plafarm későbbi igazgatója bővíti ki.

Sok szó esett Bodor Kálmánról, mint gyógynövény-szakértőről, mint sokoldalú gazdamérnökről. Pontos adataimat részben közel 200 gépelt oldalas önéletraj-

zi munkájából merítettem. Mégis úgy érzem, szólnom kell Bodor Kálmánról, mint emberről. Igazságszerető, dolgozó, munkás gazdamegnök volt. Sokat segítette a kisembereket, a falusi béreseket, függetlenül attól, hogy melyik nemzethez, nemzetséghez vagy felekezethez tartoztak. Nagyon egyenes ember volt, soha semmi törvénytelenességbe nem ment bele. Nem tűrte az igazságtalanságot, mindig megvédte a gyengébbeket. Látástól vakulásig dolgozott, hogy elő tudja teremteni nemcsak családjá számára a betevő falatot, hanem abból a szegényeknek és menekülteknek is jusson. Szép példája volt az önfeláldozásnak, hogy 39 °C-os lázzal beugrott a zajló Szamosba, hogy élete kockáztatásával kimentse a meghibásodott kompon ragadt embereket.

Családjának, édesanyjának, testvéreinek anyagi és erkölcsi támasza volt. A nagy család és felesége rokonságának gyermekeit sorra nyaraltatta Sülelmeden, ahol a gyerekek játszva szoktak hozzá a komoly munkához, miközben a pénzbeli jutalom sem maradt el. Felesége árván maradt gyermekeit támogatta, jó apjuk volt mindhármuknak, ugyanakkor unokáit (felesége gyermekeinek gyermekeit) a rajongásig szerette.

Bodor Kálmán gyógynövénygyűjtő és -termesztő, előadó és szakírói munkájával maradandót alkotott, mindig a földön járt, pél-

dát mutatott arra, hogyan kell talpon maradni, mindig mindenhol minden időben.

Küzdelmes élete alatt foglalkozott szántóföldi növénytermesztéssel, gyógynövény-gyűjtéssel, -termesztéssel és -értékesítéssel, lótenyésztéssel, disznóhízlalással, kecsketenyésztéssel, 50-es állományú tehenészetet tartott fenn, házi szárnyas neveléssel, gombagyűjtéssel és értékesítéssel. Több száz állatot gyógyított. Könyvet írt arról, hogy gazdálkodjon a háromholdas kiscsajda, hogy fenntartsa családját. Sok, sok népnevelő gazdasági vonatkozásban szabadelőadást tartott Erdély legkülönbözőbb falvaiban.

Bodor Kálmán családfáját kutatva László Miklóssal érdekes következtetésre jutottunk. Őseit az 1300-as évekig lehet nyomom követni. A földbirtokos család a Sepsigidőfalváról származik hét-szilvás nemesi ősöktől. Ha végig lapozzuk a nemrég megjelent Kelemen Lajos dr. Gidőfalvy Istvánról írt életrajzi könyvét, abból kiderül, hogy amint a név is mutatja a Gidőfalvy család is Gidőfalváról származik, mivel nem valószínű, hogy egy faluban két földbirtokos család éljen, hasonló néven, feltételezzük, hogy mindkét kortárs gyógynövény-szakértő közös elődtől származik, a Gidőfalvy N. név megjelenik a Bodor családfában, Kelemen Lajos viszont a dr. Gidőfalvy István családját csak az 1500-as évekig vezeti vissza, így

feltevéseink igazolására további adatokra van szükség. Minden esetre a kérdést felvetettük, reméljük, hogy akad majd egy fiatal történész palánta, aki e feltevés igazolására vállalkozik.

Ime néhány példa, arra hogy szorgalmas és kemény munkával, állandó újjászervezéssel, még a jég hátán is meg lehet élni, a háború előtt, alatt, és az azt követő rendszerváltás után is talpon lehet maradni. Mindehhez mi szükséges, rengeteg munka, sok ötlet, sok tudás, kitartás és szorgalom, de mindezeknek bővében volt Bodor Kálmán, aki mindnyájuk példaképe lehet, jó utat mutat az egyelőre bizonytalan jövő felé, de reméljük, hogy a világ jóra fordul.

Munkái: 1. A három holdas gazdának is meg kell élnie, Agisz kiadása, Hasznos könyvtár, Brassó 1935 (két kiadás), 2. Gyógynövény gyűjtés és értékesítés, Erdélyi Református Egyházközség kiadása, Kolozsvár 1938, 3. Vadontermő gyógynövények gyűjtése és értékesítése, Az EMGE Gazdasági Könyvtára, Minerva Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Kolozsvár 1940 (két kiadás), 4. Vadontermő gyógynövények Mezőgazdasági és Erdészeti Könyvkiadó, Bukarest, 1957 (másodszor Rózsa Imre közreműködésével 1963), 5. Az ezeréves tölgyfa alatt (élettörténet, kézirat).

T. VERESS ÉVA

Drámaírói Nobel-díjak

Relativitás és/vagy abszolútum

George Bernard Shaw, Gerhart Hauptmann, Maurice Maeterlinck, William Butler Yeats, Luigi Pirandello, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Samuel Beckett, Eugene O'Neill, Thomas Stearns Eliot. Ők igen, még hozzá mindenképpen. Ők azok, akik nélkül sehogyan sem képzelhető el, és minden bizonytalanság nélkülük nincs is 20. századi egyetemesszínház történet.

Harold Pinter, Wole Soyinka, Dario Fo, Elfriede Jelinek, Jozef Brodskij, Kao Hszing-Csien. Ők még nem, és egyáltalán nem is biztosak. Ők azok, akik legfennebb kortárs/jelenkori drámaírók címen jöhetnek szóba, egy-egy baráti beszélgetés során, de nem a klasszikus és világszerte elfogadott, elismert, és biztos értékeket jelentő egyetemesszínház történetében, mivel ezen drámaírók élete-életműve még nem zárult le.

És kik azok, akik semmiképpen sem? Teljesen ismeretlen és kiüresedett, értéktelen és elfelejthető nevek, akiket még saját hazájuk színház története sem tart számon. Ők: José Eizaguirre, Paul Heyse, Jacinto Benavente, Nelly Sachs.

Ez a Nobel-díjas drámaírók egyvelege. Van közöttük néhány top 10-es márkanév (lásd az első névsort), ám korántsem biztos, hogy a 20. századi színház csak e márkanévekből álló szűk kis csoport drámaírói tevékenységéből tevődne össze. Minden minőségcsökkenés kockázata nélkül a lista bátran bővíthető a legjobb 50-re, ezáltal is megkérdőjelezve eme díj abszolút értékelő tendenciáját.

Az Írországból született, de később Angliába áttelepedett drámaíró, George Bernard Shaw (1856–1950), 1891-ben a Jacob Thomas Grein vezette londoni kísérleti Independent Theatre felkérésére írta meg első drámáját, miután Ibsen Kísértetekje botrányos sikerét egy kortárs angol művel is folytatni kellett. Ez Shaw igaz történeten alapuló Szerelmi házassága volt, melyet az azonnal betiltott Warrenné mestersége követett. Ezután Shaw a londoni West End-nek sorra írta közönségsikerű drámáit, köztük a My Fair Lady c. világhírű musical alapjául szolgáló Pygmaliont is. A realitást a konvencionális eszközökkel bemutató darabja azonban az idealista máz illúzióját is képes leleplezni. Dramaturgiájának ez a tendenciája végül a Szent Johannában csúcspontot érte el, mely már jóval meghaladja a naturalista stílusirányzat kereteit, ezért két világhírű antinaturalista rendező hamar színre is vitte: előbb Max Reinhardt Bécsben, majd 1924-ben a Mejerhold-tanítvány Alekszandr Tajrov Moszkvában.

A Sziléziában született Gerhart Hauptmann (1862–1946) pályája is hasonlóképpen alakul. 1889-ben az Otto Brahm-vezette berlini kísérleti Freie Bühne szintén Ibsen Kísértetekje után mutatja be első darabját, a Napfelkelte előttet, mely hatalmas botrányt kavart. Csúcsát hamarosan A takácsokkal éri el, mely a politikai életet is jócskán felkavarja: II. Vilmos császár feldühödött megbotránkozásában végleg lemond a Deutsches Theater-beli páholyáról. A valóságban is megtörtént takácsláadások témája mellett a mű dramaturgiája több újdonságot is hoz: a cselekményt nem egy hős, hanem a tömeg mozgatja; a dráma egységét egy láthatatlan epikus én/narrátor adja, aki mintegy profi detektívként oknyomoz, adatol, dokumentálódik, vizsgálódik – Peter Szondi szerint ez „revüformát” eredményez; a dráma befejezetlen marad: a passzív állapotok miatt a kevés cselekvésből még erkölcsileg sem lehetséges megoldás. Hauptmann későbbi darabjai ugyan átterjednek a Lessing Theaterhez, ám utolsó drámájáig, a Hamletparafraízisnak is tekinthető Naplemente előttig kitarik Otto Brahm és a naturalizmus mellett. Mindazonáltal a Hannele mennybemenetele c. álomjátéka, az És Pippa táncol, ill. Az elsüllyedt harang c. mesejátékai könnyedén túlmutatnak eme stílusirányzat keretein.

A naturalista színház képviselői közül Norvégiából akár Henrik Ibsen, vagy Svédországból akár August Strindberg is nyugodt lelkiismerettel eme díj kitüntetéttje lehetett volna, ha dramaturgiájuk újszerűségét, minőségét és érvényességét tekintjük. Kelet-Európában, például Budapesten, a Benedek Marcell, Lukács György, Bánóczy László, Hevesi Sándor vezette kísérleti Thália Társaság, noha paradox módon 1904-ben szintén Ibsen Kísértetekjével indul, mégsem képes kicsikarni magyar kortárs gyümölcsöt: Bródy Sándor A dadával, ill. A tanítónővel próbálkozik, majd Móricz Zsigmond kudarcos kísérletei következnek, míg Bukarestben Ion Luca Caragiale már 1890-ben első osztályú, Megtorlás c. drámájával ehhez az irányzathoz kapcsolódik, őt majd jó nagy késéssel követi George Mihail Zamfirescu Nastasia kisasszonyával.

A belga születésű, franciául író flamand alkotó, Maurice Maeterlinck (1862–1949) Hugo von Hoffmannsthal A színpad mint álomkép c. tanulmánya nyomán Az android színházában vázolja fel antina-

turalista elképzeléseit: az esetleges színészt az androiddal váltaná fel (később Edward Gordon Craig übermarionetté fejleszti tovább ezt a koncepciót), mely felfogást tükrözően később misztikus mesejátékokkal, mint Pelleas és Mélisande és A kék madár, ill. egyfelvonásosokkal, mint a Vakok – támaszt alá. 1890-ben mutatja be akár az abszurd előfutárának is tekinthető Vakokat a párizsi Théâtre d'Art Paul Fort rendezésében, aki sorra viszi színre Maeterlinck további darabjait is. A szimbolizmus fele mozdul el ez a szubjektív dramaturgia, de impresszionisztikus eszközök révén: lírai az addig példátlan alaphelyzet is. A transzcendencia nélküli individuum tartalma nem képes kielégíteni a dialógus formái kövételnyét. Ennek következményeként nincs tehát akció, konfliktus már nem is lehetséges. Ami megmarad, az a feszültség, és mindezen elemek végül együttesen vezetnek el a statikus dramaturgiához. Ami megmarad, az az érzékekkel való játszadozás.

William Butler Yeats (1865–1939) az ír szimbolizmus színházának első rangú képviselője. Színműveit, melyek közül különösen A színészkirálynő emelkedik ki, a 19–20. század fordulóján a dublini Abbey Theatre sorra mutatta be, midőn dramaturgiájának alapja az ír kultúra: a kelta mondák, az ír táj, mitológia és hazafiság világa. Yeats a 20. századot az Antikrisztus korának nevezi, de hisz egy új világban. A szimbolizmus dramaturgiája az élet naturalista, külső utánczásától eltérően a belső lényegiségek, a halál, a titok megragadását, a mindennapi élethez való közeledés textusának ellenére hozza létre. Ez a mögöttes tartalom intuitív megismerés, a misztikum, a megismerhetetlen, a csend, az örökkévalóság valódi tragikum, és megközelítése lényegünkhez sokkal közelebb áll, mert nem az élet harcát, hanem a lét csodáját mutatja fel, az individuum saját sorsával való dialógusát. Ezen lényeges mozzanatok felszín mögötti ideális világának megteremtésére törekszik tehát a szimbolizmus színháza.

A stílusirányzat további markáns egyéniségei között találjuk: John Millington Synge (Írország), Henrik Ibsen (Norvégia), August Strindberg (Svédország), Gerhart Hauptmann (Németország), Oscar Wilde (Anglia), Leonid Andrejev, ill. jól megkészt párja, Mihail Bulgakov (Oroszország) kései drámáit is, melyek semmivel sem tekinthetők alacsonyabb értékűnek, mint Yeats teljesítményei.

Az olasz Luigi Pirandello (1867–1936) dramaturgiája szerint az ember nem határozható meg önmaga által. A személy, a mindenkori bizonyosságot szolgáló személy szerinte csak a mások általi észlelés révén létezhet, ez a lét azonban bizonytalan, mert a mások rólunk alkotott véleménye viszonylagos, egyénről egyénre változik, nézőpont kérdésévé válik. Az így jelentkező nézőpontok azonban merőben különböznek egymástól, viszonylagosak, az egyén pedig ismét abba a csapdába esik, hogy képtelen önmaga meghatározására. Az ördögi kör tehát bezárul; az emberek észlelési módja és egymáshoz való viszonya vonódik így kétségbe. Az egyén ezután már nem jelenthet szilárd pontot, ahonnan kizárólagos hitelességgel lehetne szemlélni a dolgokat, ily módon látszat és lét, illúzió és valóság, téboly és normalitás, ember és maszk, személy és szerep között elmosódnak a határok. Költői drámái mind ezen a relativitáselmélet által meghihletett modern pszicho-

lógiai gondolatmeneten alapulnak, és többnyire a színházi metafora tematizálásának felmutatásával párosulnak: az Így van (ha így tetszik, ahogy látjuk)-ot 2000-ben Vlad Mugur kiváló rendezésében a Kolozsvári Állami Magyar Színház játszta, a Hat szerep szerzőt kerest pedig Cătălina Buzoianu vitte színre az 1990-es években előbb a Bukaresti Bulandra Színházban, majd a Budapesti Bárka Színházban is. Mindazonáltal drámaírói tevékenységének csúcsa a IV. Henrik marad.

A költői dráma képviselői közül továbbá Spanyolországból akár Federico García Lorca, Franciaországból pedig Jean Giraudoux vagy Jean Anouilh néha kissé felszínes dramaturgiáját is nyugodt lelkiismerettel eme díj kitüntetettjei közé lehetett volna emelni, ha művészetük újszerűségét, minőségét és érvényességét tekintjük. Ugyanezekben az években Kelet-Európában, például Tamási Áron az Énekes madárral kínálódik, míg Bukarestben Lucian Blaga a Manole mester, ill. Camil Petrescu a Szellemek tánca c. első osztályú drámákkal méltán kapcsolódtak ehhez az irányzathoz.

Csak a francia kultúrában észlelhető, filozófiai alapú egzisztencialista színház Jean-Paul Sartre (1905–1980) dramaturgiájában jelentkezik, és akár az egzisztencialista filozófiai irodalom illusztrálásának is lehet tekinteni. Sartre már Anouilh Antigónéjának amerikai egyesült államokbeli előadásán Mi az irodalom? c. programadó írásában megvédi kortársa darabját, ugyanakkor egy újfajta mítoszteremtés igényének is hangot ad: szerinte vissza kell térni a görögökhöz, ill. a klasszikusokhoz, mert ők mintaértékűen, gyorsan és jelképes konfliktusokba képesek juttatni a központi figurát. Sartre A legyek c. Elektra-variációjában erről az elképzelésről tanúságot is ad, ezt követi csúcserőteljes teljesítménye, a Zárt tárgyalás. Metaforája: egy előre, művilleg megalkotott, és az irracionális egzisztenciát jelentő térbe egy későbbi mozzanat során kerül a racionális eszenciát jelentő individuum. E két összeegyeztethetetlen pólus konfliktusa szorongásos feszültséghez vezet, melynek eredményeként a magány jelenik meg. Ennek az állapotnak megfelelően formailag egyelőre még csak erőltetett lírai monológot találunk, amit éppen a feszültség alakít mesterkélt párbeszéddé. A magányos ember közös térbe helyezve tehát dialógus-szituációhoz vezet, de ez egy énen belüli dialógus. A dráma ideje így egyfelvonásosra rövidül le. A drámai lényeg a személynél áthelyeződik a választásra és annak okaira. Egyetlen bizonyosság az abszurditás tehát, ami a vágy és a csalódás között helyezkedik el. Erre az egyetlen lehetséges reakció a lázadás, mert ez képes kiragadni a magányból. Ez a szűkösség dramaturgiája tehát, formailag még klasszikus cselekménybonyolítással, hőskézeléssel és konfliktussal, de tematikájában már abszurd kapcsolással.

Az Algériában, spanyol anyától, de francia apától született, később Franciaországba áttelepült, a Pestis, a Közöny, ill. A bukás c. regények írójaként is ismert Albert Camus-t (1913–1960) már fiatalkorában a Théâtre du Travail-nál találjuk, ahol egy brechtii darabbal, a Lázadás Asturiában cíművel indul színház-művészeti tevékenysége. Az arisztotelészi esztétika felé hajló drámaíró viszont már ekkor hangot ad elveinek: „A tragédia híve vagyok, nem a melodrámaé, teljes részvállalást kérek, s nem kritikus maga-

tartást. Shakespeare-t és a spanyol színházat szeretem, s nem Brechtet.” Sziszüphosz mítosza c., Don Juan, a hódító prototípusát is magába fogláló esszéjében megteremti az egzisztencialista filozófia alapjait, ami később majd az abszurd dráma kiindulópontjává szolgál. 1945-ben mutatják be mindezidáig legjobb és kétségtelenül legvitatottabb és egyben leginspiratívabb drámáját, a Caligulát. Mi történik az emberrel, ha mindent egy lapra tesz? Caligula az élet abszurditásának elpusztításával magát az életet számolja fel. Ez pedig baj – ez a baj. Végletekig vitt pusztító logikája negatív szabadság: „Az én szabadságom nem a jó szabadság.” – mondja. „Nem lehet szabad az ember a többiek rovására. De hogyan lehet mégis szabad? – Ezt még nem mondta meg senki” – írja Camus a darabról. Caligula negatív figura, mert az élet pozitív érték. Jó tulajdonsága, hogy elutasítja a konformizmust, de rossz dolog, hogy önmagában nem tudja eltíporítani a hazugságot. Kísérlete kudarcba fullad. „Még élek” – mondja. Tragédia: nem tudni, hogyan kell keresni a szabadságot, a boldogságot. Ezt követően Camus a Caligula minőségi szintjét soron következő darabjában, A félreértésben is eléri.

Kelet-Európa kortárs magyar kísérletei közül sikeresnek bizonyul például Székely János 1972-es Caligula helytartója, de Háy Gyula 1990-es Caligulája éppúgy, mint Görgey Gábor dramaturgiája is. A Caligulát 1976-ban Paál István revelatív rendezésében Holl István címszereplésével a Pécsi Nemzeti Színház, 1996-ban Mihai Măniuciu rendezésében a Bukaresti Bulandra Színház adta elő, 1993-ban pedig A félreértést Tompa Gábor rendezésében a Kolozsvári Állami Magyar Színház vitt színre, mely teljesítményt Tompa később Bukarestben, majd Budapesten is megismételt.

Az írországi születésű, de később Franciaországba áttelepülő Samuel Beckett (1906–1989) minden kétséget felülmúlón az – érdekes módon szintén csak Franciaországra korlátozódó – abszurd dráma legkiválóbb képviselője, mesteri művelője, noha a műfaj megteremtője és felfuttatója elődje, Eugène Ionesco volt. Beckett első drámája, a Godot-ra várva ötévi várakozás után 1953-ban kerül bemutatásra Párizsban a kísérleti Théâtre de Babylone-ban, Roger Blin rendezésében, amit hamarosan olyan világhírű előadások követnek, mint az 1970-es salzburgi Krejca-, az 1979-es berlini Schiller Theater-beli Beckett-, az 1980-as müncheni Kammerspiel-i George Tabori-rendezések. Legfontosabb elemzői Heinrich Böll, Theodor W. Adorno, Bertolt Brecht, Martin Esslin, ill. a New York-i Mabou Mines. Figyelemreméltó még az 1995-ös beregszászi, Vidnyánszky Attila-féle világhírű rendezés is. Tom Stoppard szerint az ösbemutató „valóban olyan esemény volt, ami után a színházban már semmi sem maradhatott ugyanaz.” Az új műfaj itt most új előadási stílust követelt. A botrányos sikert még két egész estés darab követ, előbb a Kám-, Buddha-, Oedipusz-, Lear- és Hamlet-parafrízisnak is tekinthető A játszma vége, ahol az apokaliptikus az individuum saját nihilizmusának megfigyelésével is párosul, majd az 1961-es Ó, azok a szép napok. Ezek után totálisan dekonstruált kisdrámákat ír, avantgárd kisfilmesek nagy örömére. Egyetlen témája a halál. Az élet átláthatatlanságának nincs értéke, tartalma. A reprezentálhatatlanságnak a reprezentációs kényszere a végletekig vitt raciona-

lítás irracionalitásában érhető tetten. Az önfel számolás dramaturgiája alapján, de a körköröség, szertartásosság elvei szerint az abszurd dráma olyan, értékek hiányát felmutató antiművészet, mely szétbontja a dráma minden egyes klasszikus szerkezetét: nincs konfliktus, csak statikus állapot, a dráma egyetlen „úgy tűnik – de mégsem” szituáció, melynek csak az elemei változnak. A sztori szürreális, szimbolikus, onirikus, alogikus, kifordított mítoszú, banalitást túlfokozó, játékszerűvé redukáló fikció, ál-/pót-/lát-szat-cselekvésekkel teletűzdelve, holott valójában nem történik semmi, ezért minden affekció (látás-hallás) fölfokozódik és minden apróság nagyon fontos lesz, a befejezés pedig a kezdethez kanyarodik vissza; a jellem sematikus, nem világos, clownszerű, infantilis, lélektani hiteltől, történelmi, társadalmi keretektől és motivációktól megfosztott, identitás nélküli műalak. Ez tiszta, minden nem teatralitástól mentes színház, mely a látott lét regisztrációja, és melyet erős képszerűség, játék és líraiság jellemez.

Bizonyos fenntartásokkal néhány szímművük alapján abszurd drámaíróknak minősíthetők: Edward Albee (Amerikai Egyesült Államok), Fernando Arrabal (Spanyolország), Harold Pinter (Anglia), Jean Genêt (Algéria), Wolfgang Hildesheimer (Németország), Václav Havel (Csehország), Örkény István (Magyarország), Drago Jancar (Szerbia-Montenegró), Sławomir Mrozek (Lengyelország), Eugène Ionesco (Románia–Franciaország), Arthur Adamov (Észak-Kaukázus). Képzeldöröng kis megerősítésével könnyedén elgondolható, hogy közülük bármelyik méltán lehetett volna a világ eme legrangosabb díjának a kitüntetettje.

Az Amerikai Egyesült Államok-beli Eugene O'Neill (1888–1953) az életművében használt különböző dramaturgiai modellek súlyától monumentálisnak tűnő drámaíró. Pályája kezdetén már így vall credójáról: „Én abból az elméletből indulok ki, mely szerint az Egyesült Államok korántsem a Föld leg sikeresebb országa, hanem, éppen ellenkezőleg, a lehető legelhibázottabb vállalkozás. Vezéreszméje az örökös játék azzal a kísérlettel, hogy az emberek saját lelküket birtokba véve még valami többet hozzájussanak... Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall?” Az elismertségig még halála után is nagyon nehezen jutó színházi alkotóművész három kreatív periódussal rendelkezik: kezdetben egyfelvonásos természetimitikus jellegű darabokat, aztán fárasztóan kimerítő, nagyon hosszú melylélektani megalapozottságú színműveket, majd végül a modern pesszimista filozófia (Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Soren Kierkegaard) ihlette drámákat írt. Dramaturgiájának kiemelkedő csúcspontjai a második alkotói korszakának teljesítményei, úgymint a Különös közbűvészet, de legfőként az ezt követő Amerikai Elektra, melyet nemrég kiváló minőségű előadásban adott elő, 2000-ben, a Budapesti Kamaraszínház a Tivoliban, Tordy Géza rendezésében, Kováts Adél címszereplésével.

Ezen vonulathoz sorolható realista, humanista, morális, pszichológiai jellegű, társadalombíráló Thornton Wilder-színművek, majd az 1968-as diáklázadások keltette nemi felszabadulás után erejükben kissé legyengült Tennessee Williams-drámák, ezt követően pedig Arthur Miller provokatív gesztusában finoman megenyhült dramaturgiája is kétséget felülmú-

lón minden további nélkül számításba jöhetett volna a bírálóbizottság asztala előtt.

Az Amerikai Egyesült Államokban született, de később Angliába áttelepedett Thomas Stearns Eliot (1888-1965) költői dramaturgiája a kereszténység egy újfajta újjászületéséről ad hangot. Témája mindennapi, akárcsak egyszerűsége és világosságra épülő stílusa is. „A költőnek olyan verses formát kell találnia, amellyel minden megfogalmazható. A vers nem torzíthatja művivé a lapos mindennapi társalgást, a drámai csúcspontokat nem teheti elviselhetetlenné a magas pátosz.” – vallja. Mindmáig legjobb színművét, a Gyilkosság a székesegyházban, valós eseményen alapuló világhírű drámáját Vidnyánszky Attila rendezésében a beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, főszerepben Trill Zsolttal, 1997-ben adta elő emlékezetes, kritikusok által méltatott, nagyon jelentős, világhírű előadásban.

Eliot kortársa, Christopher Fry is könnyűszerrel képes felemelkedni a Nobel-díj szintjére, ám annak elnyerése nélkül.

Az értékek tehát időben és térben konstituálódnak, érvényességüket pedig csakis a távlati rátekin-tés mozzanata ítélni meg. A szerzői jogokat az alkotóművész halála után még 70 évig birtokolhatja a jogutód. Arthur Schopenhauer kijelentése szerint pedig csak olyan írókat érdemes olvasni, akik legalább 80 éve halottak. Egyes műemlékvédelmi törvények pedig legalább 100 év régiséget kérnek. Legbiztosabban azonban az 1000 év tűnik, lásd: Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész, Arisztophanész, Menandrosz, Plautus, Terentius, Seneca, Kálidásza dramaturgiáját. És amint a jó borokat (Tokaj, Óportó, Bordeaux) a hosszú idő megérleli, nemesíti, úgy ezen megállapítás kiterjeszthető a drámákra is. Nobel-díj nélkül is zseniális, sőt mindmáig világhírű Madách Imre Az ember tragédiája, Ion Luca Caragiale (Farsangját leszámítva) bármely darabja.

Továbbra is kétségesnek tűnik azonban ama tény, hogy egy olyan művészetet, mint a színház, melynek csupán egyetlen alkotóeleme maga az írott formában megjelenő és olvasható, drámaírók által végérvényesen rögzített, ám a színházi alkotók szempontjából sosem lezárt, hanem nyitott, rendkívül képlekeny, módosítható és újraalkotható dráma szövege –, tehát a színház, melynek csak az élő-eleven előadás lehet minden értelme-lényege, miért, és főleg hogyan díjazható a világ legrangosabb irodalmi kitüntetésével... Hiszen egy (minőségi) drámaíró még a legjobb esetben is a (minőségi) színháznak alkot, semmiképp sem az ilyen-olyan irodalmi díjaknak. Az irodalmi Nobel-díjakat megítélő bizottságtól, melynek évtizedek óta nyugdíjas tagjai sokszor még a saját maguk által díjazott nyugdíjas írók egyetlen művét sem olvassák el (reméljük Kertész Imre Sorstalansága itt kivétel), ezektől a műtészektől tehát nagyon nehezen képzelhető el, hogy William Shakespeare-nek adtak volna-e saját korában egy Nobelt.

A múzsák kôasztala

„... az impozáns kôalkotmány nemcsak kerti dísz, hanem oltár is, amelyről illatos áldozati füst száll magasra láthatatlanul: az erdélyi irodalom legelőbb halottjának – Kuncz Aladárnak emlékezetére.”

Dsida Jenő

Marosvécsnek három irodalomtörténeti szimbóluma van: maga a várkastély, amely egyben a Helikon emblémája is; második: a kastélyparkban álló kôasztal, amit a jubileumi X. találkozón adtak át az írók Kemény Jánosnak és feleségének, s habár Kuncz Aladár emlékére állították, mégis a helikoni írói közösséget jelképezi; harmadik: a Helikon házigazdájának, Kemény Jánosnak a síremléke az évszázados tölgyek alatt.

*

„Maga a vár – írja Kelemen Lajos – a régi Erdély legnagyobb folyó völgyének legészakibb világi történelmi és műemléke.” A vár őse nem a mai helyén állt, hanem a közeli gyümölcsöskertben, melynek építéséhez egy római castrum köveit használták fel. Vécs első említése közel nyolc évszázadra tekint vissza. II. Endre magyar király 1228-ban elvette felesége, a Gertrúd királyné megölésében részes Kacsics Simontól annak birtokait s az adományozó oklevél tanúsága szerint a besenyő eredetű Tomaj nemzetségbeli Dénes tárnokmesternek, a későbbi nádornak adta Vécs (Vecheu) várat. Tőlük örökölték a Losonczy Bánffyak ősei, akik másfél évszázadig voltak urai. 1467-ben a család részt vett a Mátyás király elleni lázadásban s ezért birtokukat elveszítették, a király pedig a várat egyik Hunyad megyei rokonának, Ongor János udvari vitéznek adta. Tőle került a Magyarországon ugyancsak befolyásos és dúsgazdag Szobi Mihály tulajdonába. Ennek halálát követően, 1527-ben Szapolyai az összes Szobi-birtokot Werbőcznek adományozta. (Állítólag itt írta meg a híres Tripartitumot.)

Az elkövetkező években sokszor cserélt gazdát a vár – adják-veszik a királyok, Báthori Zsigmond, Bocskai István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi György. Ő adományozta 1648. november 28-án a várat, a hozzá tartozó öt faluval, kedves hívének, a hadjáratokban jobbkezeének számító Kemény Jánosnak. Ettől kezdve 350 évig a Kemény család tulajdona volt. (1946-ban vette el az állam, ma az örökösök perelik vissza) Szép fekvéséért s a benne töltött csendes, békés napokért mindenki szerette.

*

Irodalmi szempontból fénykorát a két világháború között élte, mikor báró Kemény János nagylelkűsége folytán nyaranta, ha csak pár napra is, otthonra lettek, találkoztak, vitatkoztak Erdély írói. Az 1926-os első találkozón nevezték el magukat szabad munkaközösségnek, gyakorta szabad írói parlamentnek, lényegét Kuncz Aladár fogalmazta meg: „... a szellemi csoportosulások között egész Európában a legösszefogóbb és legegységesebb kisebbségi alakulat, amely egyszer hivatva lesz arra, hogy a kisebbségi irodalmak tisztán művészi, pacifista eszméit bevigye az európai köztudatba”.

A második jelkép az a kôasztal, amelyet 70 évvel ezelőtt, 1935. június 30-án, a jubileumi X. Helikon ta-

lálkozó „utolsó napjának délutánján, a környező falvak lakóinak jelenlétében irodalmi ünnepélyt tartottak, melynek keretében Makkai Sándor átadta Kemény Jánosnak és feleségének a Helikon ajándékát, Kós Károly hatalmas kôasztalát (ő tervezte, vistai homokkőből, vistai kôfaragók készítették – A. S.), amelynek felirata Kuncz Aladár emlékét örökíti meg. Kemény János meghatott beszédben köszönte meg a nagy művészi értékű emléket, amelyet nem csak a maga nevében, hanem a vendéglátó kastélyt körülvevő egész község nevében vett át.”

Hogy miért került az asztal a parkba és nem a várudvarra, azzal magyarázható, hogy a közel két évtized alatt évente megrendezett írótalálkozók megbeszélései – szép idő esetén – itt zajlottak le. Idős vécsi ember, Bélteki Mihály bácsi, aki belső inasként több évig dolgozott a kastélyban mesélte, hogy olyankor nagy, fonott karos székeket és padokat viték a parkba. A székekbe főleg a nők és az idősebb urak, a fiatalabbak a padokon ültek kecskelábú asztalok körül. Cserbár Zsuzsika néni jól emlékezett, hogy mikor a kôasztalt a parkban felállították, aznap délután nagy ünnepséget is tartottak, ahol nemcsak a vendég urak és hölgyek szórakoztak, hanem a falusi nép is jelen volt és mulatott.

Ez az értékes emlék évtizedekig szabadon állt a tölgyek alatt, de puha kőből lévén faragva, durva kezek mély bevésésekkel szentségtelenítették meg. Kemény János új síremlékének avatása alkalmával (szűk) vaskerítést emeltek köré. Az asztallapon a Kós által tervezett, a vécsi kastélyt ábrázoló Helikon embléma már alig látható. A bekerítés alkalmával valamennyire sikerült restaurálni és a kevésbé mély bevéséseket (zömében monogramok) eltüntetni.

A ma már irodalomtörténeti eseménynek számító ünnepségről több helikonista emlékezett meg. Ligeti Ernő írta a Független Újságban: „Kuncz most kôasztalt kapott a tölgy alatt. Formás, izléses alkotás, Kós tervezte, s mialatt mi tanácskoztunk a park más részében, a kôfaragó még fűrt, reszelt rajta. A kastély kisasszonykái zöld levelekkel díszítették fel a lapját, négy sarkából úgy kívánczolt le a levélsor, mint valami örök folyóndár.”

Dsida Jenő – Kuncz Aladár kôasztala – című lírai hangú írásával róttá le kegyeletét író társa és a helikoni jelkép előtt:

„Négy éve már, hogy döbbenet állunk a váratlan halál előtt, mely elszólította közülünk Kuncz Aladárt, aki nagyszerű képességei által és a sors akaratából vezére lett az írók erdélyi katonáinak. /.../ a pótolhatatlan barát, a fényeskedő ember, a nagy író, a kitűnő szerkesztő, a szép-

ség szerelmese és fáradhatatlan agitátora nem él többé.

Magamban sokszor bántódtam az élet durvasága miatt, mely elvonszolja az élőket a sírhantok szomorúsága mellől. Olykor-olykor, amikor sikerült élethűen magam elé idézni Kuncz Aladár drága arcát, úgy éreztem, nagyon felületesek és hitványak vagyunk, amikor nem sírunk és nem jajgatunk utána örökké sajgó fájdalommal a gyorsan pergő esztendők minden napján és minden percében.

De eddig nem jöttem rá arra, hogy ezt a kérdést magával Kuncz Aladárral kellene megbeszelnem. Pár nappal ezelőtt váratlanul találkoztam Vele.

Egyedül üldögéltem a marosvécsi park tölgyei alatt, a nemesen egyszerű kőasztal mellett, melyet most állított fel a baráti és irodalmi kegyelet. Szépen domborodó, sima faragású felirat hirdeti az asztal egyik oldalán, hogy az impozáns kőalkotmány nemcsak kert dísz, hanem oltár is, amelyről illatos áldozati füst száll magasra, láthatatlanul: az erdélyi irodalom legelőbb halottjának, Kuncz Aladárnak emlékezetére.

Egyedül üldögéltem a mozdulatlan lombú tölgyfák alatt. Alkonyodott, a nyugati ég narancsvörös, az lsten-széke sötétké volt a messzeségben, s a roppant csend édesen szállt meg, mint mennyei varázslat. A madarak már elhallgattak, de a tücskök még nem zendítettek rá esti zenéjükre.

Akkor odajött hozzám Kuncz Aladár. Szinte hallottam amint csikorognak léptei a park kavicsos útján. Leült mellem a festett padra, nézte a kőasztalt, és gondolataimban olvasva válaszolt rejtett kérdéseimre:

Az ember nem ülhet le antik szépségeket idéző kömlelék mellé, hogy nyáron lombsuhogásban és ősszel levelek hullásában bántódjék, karjára hajtott fejjel, jóvá nem tehető dolgokon. Ez a kőasztal csak a kivételes és ünnepi pillanatok számára készült, hogy olykor emléketekbe idézzétek a halott barátot. A hétköznapi törvénye a munka, s amíg testileg is közöttetek voltam, én is ezt a törvényt követtem. Nem magamnak kívánok emléket, hanem a gondolatnak, amelyért éltem és dolgoztam.

Megértettem a csöndes alkonyi intést. A nagy halottak nem azt akarják, hogy tíz körömmel kaparják a földet utánunk, hogy sirassák, hanem hogy igyekezzenek pótolni őket. És ezért rendjén van az, hogy az élet halad a maga útján, a kávéházi, szerkesztőségi székben mások ülnek, és nem némul el a kacagás.

De a kőasztal melletti találkozó felelősségteljes pillanat. Akkor emlékeznünk kell, be kell számolnunk Kuncz Aladárnak: mit műveltünk gazdag örökségével."

*

Harmadik jelkép maga az örök nyughely. Itt adjuk át a szót Kemény Augustának, és lássuk mit írt Huszár Sándor írónak 1973 őszén küldött levelében, ahol a kastély és a park sorsáról elmélkedik. „Engem közvetlenül csak annyiban érint, hogy élettársam sírja mellett a csendre vágyom, és nagyon szeretném még megélni azt a pillanatot is, amikor nem temetni, hanem teremteni gyűlnék össze ismét az írók a Kuncz Aladár és Kemény János emlékére emelt kövek körül... Remélem, sohasem lesz szólásmondás abból, amit most tehetetlenségemben mondanom kell: ígérni és felejtetni is tudunk!

A család kérése volt, hogy férjemet a Kuncz Aladár emlékasztal mellé temessék, és ne az ősök közé, a rideg templomi kriptába, merthogy így a Helikonhoz s a havas-hoz is közelebb feküdvé, nyugodtabb és hozzá méltóbb pihenésre talál..."

*

édesapja emlékére, irodalomszervező munkásságának, szellemi hagyatékának és a helikoni íróközösség örökségének ápolására létrehozta a Helikon – Kemény János Alapítványt. Az azóta eltelt időszakban több rendezvény színhelye volt a vécsi kastélypark: Kemény János halálának 30., majd születésének 100. évfordulóján és a helikonista írók leszármazottainak első találkozásán. Az emlékező ünnepségeken a volt házigazda síremléke mellett a kegyelet virágait helyezték el a résztvevők a kőasztalra, tisztelegve a néhai ötvenöt vendég emléke előtt. Az alapítvány célkitűzései között szerepel a Helikoni Írók Emlékparkjának s benne Emlékművének létrehozása, ami sajnos, anyagiak hiányában, még várat magára. Ezért tekintjük – egyelőre – a kőasztalt mementónak.

ADAMOVITS SÁNDOR

Bornemisza Elemérné emlékkönyvből

(A bejegyzések – néhány kivétellel – az első, 1926-os találkozón íródtak; ugyanazok szólaltak meg a jubileumi tizedik találkozón is 1935-ben)

A fundamentum jó bizonyosan

A munkások... itt vagyunk.
Hat esztendeje keressük az igazi építőmestereket, és Vécs talán az utolsó stációjuk.
De itt újra hiszünk!

Vécs, 1926. július 17.

Kós Károly

*

Ha visszagondolok és számadást teszek, Eszembe jut az ősrégi ballada:
„Elindult egyszer tizenkét kőműves
Magos Déva várát hogy felépítenék
...Amit nappal raktak, leomlott estére
Amit éjjel raktak, leomlott reggelre”
De bizonyára azért van ez így, mert nincsen közöttünk Kelemen Kőműves, aki megfogadná és meg is tartaná, hogy egy feleségét falazza be a kövek közé, hogy álljanak meg a falak egyszer már és ne omoljanak

szüntelen. Bizonyára nincsen még közöttünk az igazi Kelemen Kőműves, s így mi nem tehetnénk mást, mint nappal ismét csak rakjuk ami éjjel leomlik és éjjel rakjuk aki fal nappal leomlik.

Tizedik találkozót ünneplünk: a magunk Sikereit, az erdélyi magyar írás győzelmes, Szépséges útját. De kinn a kertben a Tizedik találkozó emlékére állított Kőasztalra a kőfaragó most vési éppen a sorainkból kidölt írótestvérünk nevét. Gondolom ezt a számadást még nem zárom le most.

Marosvécs, 1935. július 1.

Kós Károly

*

Viribus unitis pro cultura Transilvanica
Et contra homines beltames. Sicritur ad astra.
Marosvécs 1926. júl. 17.

Tíz esztendő leforgása után megállapíthatjuk, hogy a környező világ dolgai nem is változtak előnyünkre, veszteségek árán is sikerült a külső világ helyibe belső világ alapjait lerakni Erdélyben, s talán a Helikon 10 évének legtöbb eredménye, hogy ennek a láthatatlan világnak építésében előljárt, szolgálatban szorgalmasnak, békítésben igyekvőnek, jószándékban példaadónak bizonyult.

Marosvécs, 1935. jún. 29

Kemény János

*

Az egykor kirabolt jobbágyok bosszúja: utódaik elfoglalják a várat.

Marosvécs, 1926. júl. 17.

Molter Károly

Tíz év után a vár ősi urai és az új szellemi vár nép közös önvédelemre szorult. Néhány egri hős s a viaszály demokráciája, csakazértis bírjuk még!

Marosvécs, 1935, június 29-én

Molter Károly

*

1926. VII. 16.

Ó Helikon, ihless meg, hogy legalább
nevem szépen írjam le...

Bartalis János

*

A legbelsőbb érzésem szerint a szép helikoni napok alatt valami történt, aminek még sokáig visszhangja lesz. A természet ragyogó napfényvel áldotta meg működésünket, de ennél jobb, amit jelentett csak szívének melege és szemünknek ragyogása, akik az eszme kibontakozásához a felejthetetlen környezetet megteremtették.

Kuncz Aladár

*

Erdély címerébe egy „lófej”-et kívánok

.....

Közben rájöttem, egy-egy számarfej többet ér, mint egy lófej. Arról pedig, mi néhányan, gondoskodtunk.

Tamási Áron

*

Szemleli sáskahadunk ezer gondját

szíves és türelmes érdeklődéssel
osztó cenzorunknak,
koronák ivadékaiknak házában
koronás fák közt
hallgatóságunk koronájának
hűséges tisztelettel

Endre Károly

Bizonyosan tudattalanomban rejlett, hogy fenti Sorokhoz nem írtam keltezését. A költő érzése határtalan, időhöz nem kötött forrás, mely folyton bugyog és mindig egyazon tisztult lelket árasztja a látható felszínre: nála a pillanat, perc, év és évtized nem fontos.

Endre Károly

*

Kemény Zsigmond könyvében olvasom: II. Károly udvarában egy szép palotahölgybe szerelmes lesz egy gavalléros francia lovag. Amikor barátságuk felbomlott, a lovag kötelezte magát, hogy tíz évig fél szemét becsukva tartja. Ekkor látjuk csak, hogy ilyen romantikus szerelem még nem volt a földön.

1926. július 16.

Ligeti Ernő

Elmúlt 10 év. Be is csukhatjuk szemünket, ki is nyithatjuk, most már egyre megy.

Házastársak vagyunk, nincs mit titkoloznunk egymás előtt. Felbonthatatlan a mi kötelékünk ezzel a ragyogó palotahölgygel, Transilvania asszonnyal, aki még ma is olyan szép, olyan ellenállhatatlan, olyan makacs és olyan nagyszerű – csak mi testesedtünk meg és nehézkesedtünk el egy kicsit.

Marosvécs, 1935. június 19.

Ligeti Ernő

*

Boldogok azok a szegénylegények, akik Erdély tűzhelye köré összegyülekezhetnek, de vajon ki fogja bevenni amit itt kifőztek?

Marosvécs, 1926. VII. 16.

Tíz évig többet melegedtünk Erdély „tűzhelye” körül, mint amennyit főztünk rajta. Ám amit főztünk, táplálék volt letagadhatatlanul.

A következő 10 év alatt talán több és táplálóbb „eredmény” leszünk, mint voltunk.

Marosvécs, 1935. VI. 30.

Kacsó Sándor

*

Gyönyörű ez a Helikon. Csodálatos. Hát még mi lett volna belőle, ha nem Kuncz rendezzi!

Marosvécs, 1926. júli. 16

Hunyady Sándor

*

A vécsi összejövetel elzarándokolás volt egy a saját lelkünkben régen betemetett hitforráshoz.

Vécs, 1926. VII. 17.

Olosz Lajos

*

A program szerint az erdélyiség és európaiság viszonyáról kellett beszélnem a Vécsi Helikon első találkozóján. Szégyellem magam, az ódon várkastély erről a kérdéstről sokkal többet és sokkal, de sokkal szebben beszélt volna.

Marosvécs, 1926. VII. 16.

Áprily Lajos

*
 Erdély: Hit, igazság, kenyér
 Erdélyi földből vétettem
 Erdélyi por legyenek.
 Erdély: hitem már van
 Marosvécs, 1928. július
 Finta Zoltán

*
 Emlékek könyve: ember a neved
 És eljön majd egy őszi alkonyon
 Az Übermenchért is a neandervölgyi barlanglakó
 Marosvécs, 1929. augusztus 3.
 Szántó György

(Aláírások: Kovács Dezső, Markovits Rodion, Lakatos Imre, Maksay Albert, Dsida Jenő, Szemplér Ferenc, Krenner Miklós, Ormos Iván)

*
 Für Gott und das Leben Gegen die Götter und
 den Tod. Emanoil Bucuza den 7 August 1932

*
 Itt is és mindenütt A legnagyobb érték Emberekkel találkozni.
 Marosvécs, 1933. július 9-én
 Balázs Ferenc

*
 Az irodalomtörténész gondolja, nagy író sok van:
 Erdély csak egy.
 Marosvécs, 1933. júl. 9.
 Szerb Antal

*
 A vécsi várról elhiszem, hogy tündérek építették
 Szeneczei László

*
 Magasan ülő Marosvécs! Pompád, szépséged és
 lakóid lelki jósága sem engesztelheti lelkem. Hadat
 izenő követként konokul látom lényeged. A rend,
 amelyet védesz, nem az enyéim rendje.
 1942. július, Helikon napok
 Asztalos István

*
 Erdély. Erdély patakjaidból ittam
 s hallgattam mit sutognak a fenyők,
 de most midőn zokogni kellene
 torkomból nem jön semmiféle hang,
 úgy hallgatok, miként a nagy harang
 épp mielőtt temetni kellene.

Jékely Zoltán

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Hargita Megyei Könyvtár pályázatot hirdet:

A csíksomlyói pünkösdi búcsú címmel.

Korhatár nélkül bárki pályázhat, maximum négy A 4-es oldal terjedelmű prózai művel (esszé, tanulmány, személyes élménybeszámoló).

Jeligével ellátott pályázatokat fogadunk el, a pályázó nevét és címét zárt borítékban kérjük. A pályázatot egy példányban kell elküldeni levélben vagy elektronikus úton, 2006. május 10-ig a következő címre:

Hargita Megyei Könyvtár 530104 Csíkszereda, Szabadság tér 16.; illetve info@bibliohr.topnet.ro. Személyesen is leadható a könyvtár művészeti-történelmi részlegén: Csíkszereda, Vár tér 2. Tel.: 0040-266-371 790.

A pályázatokat szakmai zsűri bírálja el. A legjobb írások szerzői értékes könyvjutalomban részesülnek.

Ünnepélyes díjkiosztás 2006. május 26-án 17-órakor a Mikó-várban.

Fotópályázati felhívás

A marosvásárhelyi Örökmozgó Természetjáró Egyesület, a Népújság és az Aquaserv Kht. meghirdeti az V. Foto Natura természetfotó-pályázatot. A beküldött anyagból válogatott kiállítást 2006. április 21. és május 7. között lehet megtekinteni a marosvásárhelyi Dr. Bernády György Művelődési Központ tetőtéri galériájában (Horea utca 6. szám). A tárlat anyagát a Magyar Fotóművészek Országos Szövetsége támogatásával augusztus 14. és 23. között a Budapesten is kiállítják.

A következő kategóriákban lehet benevezni fekete-fehér és színes, 20x30 cm-es, illetve 30x45 cm-es fotókkal:

1. Erdély természeti kincsei
2. Absztrakt a természetben
3. A vadvilág csodái (állat és növényfotók)
4. Élet „aprófalván” (makrofotók)

Feltételek:

A pályázaton részt vehet minden amatőr és hivatásos fotós, életkortól, lakóhelytől és foglalkozástól függetlenül, olyan fotókkal, amelyek korábbi Foto Natura c. kiállításainkon még nem szerepeltek.

Nyomatatóval készített fotókat a pályázatok nem fogadnak el.

Egy szerző legtöbb 10 képet küldhet be.

A fotósorozat egy képnek számít, de ez külön elbírálásban részesül.

A zsűri saját belátása szerint átcsoportosíthatja és külön díjazhatja a beküldött fotókat.

A fényképek hátára kötelezően írják rá a címet: magyar, angol és román nyelven (külföldi benevezők esetében a szervezők lefordítják a címet), ezenkívül a szerző nevét, címét, e-mail címét és telefonszámát.

A fotókat semmilyen hordozóanyagra nem kell felragasztani!

Az anyagot szakemberekből álló zsűri válogatja ki. Csak a díjnyertes szerzőket értesítjük a zsűri döntéséről. A zsűri különdíjakat is oszthat.

Nevezési díj és nevezési lap nincs. A szervezőknek a felvételeket nem áll módjukban visszaküldeni, ezek a kiállítás után két héttel átvehetők a Népújság szerkesztőségéből. A magyarországi benevezőktől kapott képeket a budapesti tárlatmegnyitó alkalmával kézbesítjük.

A fotókat **április 15-ig** a következő címre kell eljuttatni:

Redacția ziarului Népújság

Str. Dózsa György 9, et. II.

A borítékra kérjük, írják rá: Foto Natura pályázat.

A szervezők a fotókat a kiállítás népszerűsítése érdekében térítésmentesen felhasználhatják, a szerző nevének feltüntetésével a sajtóban és a támogató cég reklámhordozóin publikálhatják. A szerző a fotók beküldésével elfogadja a pályázati feltételeket.

Bővebb felvilágosítás kérhető a 0265-266-270, 266-780-as telefonszámon (Népújság), a 0744-604-244-es mobiltelefonszámon (Vajda György), vagy a gyvajda@yahoo.com, a vagy@rdslink.ro, és az agnesberekmeri@yahoo.com e-mail címeiken.

A MŰVELŐDÉS megrendelhető minden postahivatalnál. Sorszámunk a sajtókatalógusban: 4067. A KÖNYVESHÁZ sorszáma: 7055. Előfizetőknek negyedévre 3 lej, egy szám ára 1 lej.

Magyarországon előfizethető a Könyvtárellátó útján (1391 Bp., Váci út 19. p.f. 204), a Magyar Napló szerkesztőségében (1062 Bp. VI. Bajza utca 18), megvásárolható a Custos-Zöld Könyvesboltban (II. Margit krt. 6).

Most megteheti, amire mindig is vágyott!

Adója két százalékanak a felajánlásával a MŰVELŐDÉST támogathatja!

Ami Önnek mindössze egy irat három kockájának kitöltésébe kerül, az számunkra jelentős segítség, anyagi-erkölcsi támogatás.

HOGYAN rendelkezhet adója 2 százalékaról? Miként támogathatja folyóiratunkat?

Aki 2005-ben jövedelmet könyvelt el, a fizetendő adó két százalékát az államkincstár helyett nonprofit szervezeteknek, alapítványoknak vagy egyesületeknek juttathatja. Akinek egy helyről származik a jövedelme, a pénzügyi hatóságtól kérnie kell az évi globális adóbevallási nyilatkozatot (DVG). Akinek a jövedelme több helyről származik (fizetés, bérbeadás, független tevékenység, külföldi jövedelem stb.) nem kell kérnie ezt az iratot, hanem postán kapja meg a DVG-úrlapot.

Az adóbevallási nyomtatványon ki kell töltenie az „A” fejezetnél az adófizető azonosító adatait, illetve a „H” fejezetnél a 2. alpontot (nonprofit szervezet szponzorizálása). Ide a következő adatokat kell beírnia:

Asociaøia Művelődés

Cod fiscal: 4289093

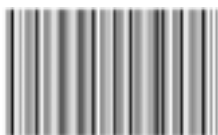
COD IBAN: RO82 BTRL 0130 1205 9486 26XX

Adományát előre is köszönjük!

2%2%2%2%2%2%2%2%

Lapszámunk szerzői:

Sas Péter, művelődéstörténész * Skultéty Csaba, író – *Budapest* * Forró Miklós, közíró * György Attila, író * Kövesdy István, rendező * Sánta Csaba, szobrász – *Csíkszereda* * Horváth Ágnes, művészettörténész * Szokolczai Árpád, művészettörténész – *Firenze* * Horváth Iringó, művészettörténész * T. Veress Éva, biológus * Vas Géza, fotós – *Kolozsvár* * Ábrám Zoltán, orvos * Adamovits Sándor, közíró * Czirják Árpád, dramaturg * H. Szabó Gyula, szerkesztő – *Marosvásárhely* * Veress Elemér (1876–1959), orvos, festő – *Szeged*

1 lej